

پژمانی کوردی و ئاستی فیژکاری فیژگه کانی زمانی کوردی له و بواره دا

وانه کوتنه وهی پژمانی کوردین، له هیندیگ چیکا دا بۆته ئه وهی که زمانی فارسی کاریگه ری راسته و خۆی له سه ر پژمانی کوردی دا هه بی. بۆ وینه له کتینی "پۆخته یه ک له باره ی پژمان و زمانه وانیی کوردی" له نووسینی "مسته فا ئیلخانی زاده"، ناسه له قهواره ی "ده زانم" دا "م" دیاری کراوه! لیره دا به روونی شوینه واری زمانی فارسی دا دیاره؛ چونکین له کتیبه کانی پژمانی زمانی فارسی له قوتابخانه کان، بۆ وینه له قهواره ی "می دانم" دا "م" وه کوو ناسه دیاری ده کردرا. به لآم ئیمه کاتیگ ده توانین باسی پژمان بۆ زمانی کوردی بکه یین که بروامان به سه ره خۆیی و تایبه تمه ندی کانی زمانی کوردی هه بی.

وه کوو ده زانین له زمانی کوردی بزۆکه یه ک فۆنیم یان به واتایه کی دیکه، یه ک پیتی سه ره خۆیه که له زمانی فارسی دا نی یه. ئه گه ئیمه بروامان به وه هیه که بزۆکه پیتیکی سه ره خۆیه، ده بی له پژمان دا ده وری له بهر چاو بگیردری. کیشه یه کی دیکه ئه وه یه که بزۆکه له رینوسی کوردی به ئه لفو بیی عه ره بی ده رنا که وئ؛ ره نگه ئه وه کیشه یه بیته هۆی ئه وه ی که ده وری بزۆکه له پژمان دا ون بی. به لآم له رینوسی کوردی لاتینی، بزۆکه هیما ی تایبه ت به خۆی هیه و به راشکاوی ده نووسری.

برگه کانی "ده زانم" به چه شنی خوارئ یه:

ده زانم = ده + زا + نم ← د + ه + ز + ن + بزرۆکه + م

به و شی کردنه وه یه ده رده که وئ که بزۆکه له گه ل م ده بنه ناسه، نه ک م به ته نیایی! ئه گه "ده زانم" به رینوسی لاتین بنووسین بزۆکه ده وری خۆی نیشان ده دا؛ dezanim (له رینوسی لاین، بزۆکه به نیشان ده درئ). وه کوو ده بیین بزۆکه له گه ل م لیره دا ناسه ی قهواره ی "ده زانم". ههروه ها له کتیبه دا ناسه کان بۆ چاوگ (مصدر) ی "دانیشتن" به چه شنی خواره وه ده ست نیشان کراوه:

دانیشتم دانیشتی دانیشتی دانیشتی دانیشتی دانیشتی

هه له ی یه که م ئه وه یه که له قهواره کانی یه که م که سی تاک (اول شخص مفرد) و دووه م که س و سیه م که سی کۆ (دوم شخص و سوم شخص جمع) بزۆکه له "م"، "ن" وه کوو ناسه له بهر چاو نه گیراوه. هه له ی زۆر زه قی دیکه ئه وه یه که له سیه م که سی تاک (دانیشتن) دا، "ت" وه کوو ناسه دیاری کراوه! لیره دا ت ده که رپته وه سه ره بنه ی رابردوو (بن ماضی) ی چاوگی "دانیشتن". وه کوو ده بیین "دانیشتن" له ته وای قهواره کان دا نه گۆراوه که وا بوو سیه م که سی تاک له دانیشتن دا ناسه ی نی یه و غائیبه. به رینوسی لاتین ناسه کان ده بنه:

daniştım   daniştı   danişt (Ø)

daniştın   daniştin   daniştin

له زمانی کوردی دا، ناسه به پیتی باروودخه کانی خواره وه ده گۆردرئ:

۱- زه مانئ فرمان رابردوو بی یان ئیستا و داهاتوو

به هاتنی سه رده می مۆدیرن، ناسییۆ نالیزم له ئیو نه ته وه کانی جیهان دا که شه ی ستاند. زمان وه کوو پیناسه ی هه ره ته وه یه ک، که وته بهر باس و لیکۆ لینه وه. له و پینا وه دا که لان بۆ دارشتنی پژمان، نا کادی مییا و نا وه نده کانی لیکۆ لینه وه ی زمان یان دامه زراند. تا ئه وه ی که له زانکۆ کان لقیکی خیندن تایبه ت به زمان دامه زرا. زمان وه کوو پیناسه ی هه ره که لیک ده ناسری و ئه وه ی که که له کان له یه کتر جیا واز ده کاته وه زمانه که یانه. هه ره ته وه یه ک به گرینگی دان و که شه پیدانی زمانی خۆی، ئه رک ی له بهر امبه ره زمانه که ی به جی دینی. ئه وه ی که نه ته وه یه ک له زمانی خۆی دوور بی و گرینگی به زمانی خۆی نه دا، ئه و باسه ده گه رپته وه سه ره ئه وه ی که ئه وه نه ته وه یه له لایه نی پیناسه وه تووشی قه یران هاتوو وه. له کوردستان دا له بهر نه بوونی زانکۆ و نا وه نده کانی لیکۆ لینه وه، بۆشایی یه ک له بواری زانستی کردنی زمان پیکه هات. ئه رک ی فیژ کردنی خیندن و نووسین به زمانی کوردی تا راده یه ک که وته ئه ستۆ فیژ که کانی زمانی کوردی. به لآم ئاستیگ سه رتر له خیندن و نووسین، ده بیته باس کردن له سه ره پژمان (دستور زبان) [Grammar]، که باسیکی زۆر گرینگه. ئه وه ی که فیژگه کان تا چ راده یه ک توانیویانه له سه ره پژمان لیکۆ لینه وه بکه ن یان لانیکه م پژمان به شیوه یه کی دروست به فیژخو ازان فیژ بکه ن، جیکا ی پر سیاره.

له وه مه قه له یه دا، سه ره رپای باس کردن له سه ره چه ن بابه تییکی پژمانی، ره خنه له سه ره سه رچا وه یه ک که له فیژگه یه کی زمانی کوردی وه کوو کتیبی پژمان بۆ وانه کوتنه وه که لکی لی وه رده گرن، ئا راسته ده کری.

ئه و بابه ته پژمانی یانه ی لیره دا باس ده کرین بریتین له:

- ۱- ناسه، ۲- خوازه، ۳- نیوی تاک و نیوی کۆ، ۴- نیوی ناسیاو، ۵- نیوی نه ناسیاو، ۶- راناوی پیوه ندی، ۷- راناوی ئاماژه، ۸- بهر کار و شوینی ناسه له رسته دا، ۹- ئاوه لکار، ۱۰- به لگه و به ره لگه، ۱۱- پیتی هه مزه (بابه تی زمانه وانئ)

۱- ناسه (شناسه)

وه کوو ده زانین ناسه به شیگ له قهواره (صیغه) یه که له رووی ئه و، که س (شخص) دیاری ده کری. ناسه به شیگی بکۆر له قهواره یه که به پیتی که س ده گۆردرئ. بنه (بن) به شیگ له قهواره یه که نه گۆره و له ته وای قهواره کان وه کوو یه که. خیندن به زمانی فارسی له قوتابخانه و زانکۆ کان، بۆته هۆی ئه وه ی که شاره زایی و زال بوونی ئیمه به سه ره زمانی کوردی به تایبه ت له ئاستی پژمانی کوردی لاواز بی. له لایه کی دیکه، له بهر نه بوونی زانستی پیویست بۆ روون کردنه وه و لیکدانه وه ی پژمانی کوردی له لایه ن که سانیگ که بۆ فیژگه کانی زمانی کوردی کتیبی فیژکاری ده نوسن و ههروه ها ئه و کاسانه ی که له فیژگه کانی زمانی کوردی خه ریکی

۲- فرمان تینه‌پەر (لازم) بی یان تیپەر (متعددی)

۳- پیتی کۆتایی فرمان (فعل) بیده‌نگ بی یان ده‌نگدار

۱-۱ ناسه له فرمانی تینه‌پەر بۆ زهمانی رابردوو:

بۆ پروون بوونه‌وه‌ی زیاتر، باسه‌که به هینانه‌وه‌ی چهن وینه درێژه ده‌دهین. بۆ ده‌سپیک، فرمانی تینه‌پەر که به پیتی بیده‌نگ کۆتایی بی له زهمانی رابردوو ی ساکار (ماضی ساده) ده‌دهینه بهر باس. چاوگه‌کانی "هاتن" و "خهوتن" که بنه‌ی رابردوویان به پیتی بیده‌نگی "ت" کۆتایی دئ سهرف ده‌که‌ین:

کۆ	تاک	کەس
هاتین (hatîn)	هاتم (hatim)	یه‌که‌م کەس
هاتن (hatin)	هاتی (hatî)	دووهم کەس
هاتن (hatin)	هات (hat)	سپههم کەس

کۆ	تاک	کەس
خهوتین (xewtîn)	خهوتم (xewtim)	یه‌که‌م کەس
خهوتن (xewtin)	خهوتی (xewtî)	دووهم کەس
خهوتن (xewtin)	خهوت (xewt)	سپههم کەس

وه‌کوو ده‌بینین ناسه‌کان به‌و چه‌شنه‌ن:

ناسه		ناسه	
ناسه		ناسه	
یه‌که‌م کەسی تاک	im	یه‌که‌م کەسی کۆ	în
دووهم کەسی تاک	î	دووهم کەسی کۆ	in
سپههم کەسی تاک	Ø	سپههم کەسی کۆ	in

ئێستا ئەو فرمانانه ده‌خه‌ینه روو که بنه‌ی رابردوویان به پیتی ده‌نگدار کۆتایی بی. وه‌کوو ده‌زانین ئەلفوبیای کوردی خاوه‌نی ۸ پیتی ده‌نگداره که بریتین له:

[a], [e], [ê], [o], [û], [u], [î], [i], بزرۆکه [i]

له زاراوه‌ی کوردی سۆرانی هیچ فرمانیک نی‌یه که بنه‌ی رابردوو یه‌که‌ی به "و" ده‌نگدار یان به بزرۆکه کۆتایی بی. له درێژه دا ئەو فرمانانه‌ی که بنه‌ی رابروویه‌که‌یان به "ا" و "وو" و "ی" کۆتایی دئ ده‌یانخه‌ینه بهر باس. به‌لام تا ئێستا فرمانیک له بهر ده‌ست نی‌یه که به پیته ده‌نگداره‌کانی "ه"، "ئ" و "ۆ" کۆتایی بی. بۆ هه‌لسه‌نگاندن، ئەو فرمانه تینه‌په‌رانه که به پیتی ده‌نگدار کۆتایی‌یان دئ، وه‌کوو ئەو فرمانانه‌ی که به پیتی بیده‌نگ کۆتایی‌یان پیدئ (له سه‌رت‌تر باس کران) له زهمانی رابردوو ی ساکار دا سهرف ده‌که‌ین.

◀ **به پیتی ده‌نگداری "ا" کۆتایی‌یان بی:** وه‌کوو: هه‌ستان، گریان، ترسان، ژیان، که‌ران، رووخان، سووتان، شکان، سووران، به‌زان (شکست خوردن)، فهوتان (از بین رفتن) ...

کۆ	تاک	کەس
هه‌ستاین (hestayn)	هه‌ستام (hestam)	یه‌که‌م کەس
هه‌ستان (hestan)	هه‌ستای (hestay)	دووهم کەس
هه‌ستان (hestan)	هه‌ستا (hesta)	سپههم کەس

به مه‌به‌ستی سه‌لماندن و شی‌کاری زیاتر فرمانیکی دیکه که به پیتی "ا" کۆتایی بی، سهرف ده‌که‌ین:

کۆ	تاک	کەس
ترساین (tirsayn)	ترسام (tirsam)	یه‌که‌م کەس
ترسان (tirsan)	ترسای (tirsay)	دووهم کەس
ترسان (tirsan)	ترسا (tirsta)	سپههم کەس

◀ **به پیتی ده‌نگداری "وو" کۆتایی بی:** وه‌کوو: چون، بوون (بودن)

کۆ	تاک	کەس
چووین (çûyn)	چووم (çûm)	یه‌که‌م کەس
چوون (çûn)	چووی (çûy)	دووهم کەس
چوون (çûn)	چوو (çû)	سپههم کەس

کۆ	تاک	کەس
بووین (bûyn)	بووم (bûm)	یه‌که‌م کەس
بوون (bûn)	بووی (bûy)	دووهم کەس
بوون (bûn)	بوو (bû)	سپههم کەس

به هه‌لسانگدنی سهرفی چاوگه‌کانی "هه‌ستان"، "ترسان"، "چوون" و "بوون" له که‌ل چاوگه‌کانی "هاتن" و "خهوتن" ده‌رده‌که‌وی که:

✳ له "هاتن" و "خهوتن" که بنه‌ی رابردوویان به پیتی بیده‌نگی "ت" کۆتایی دئ؛ له قه‌واره‌کانی یه‌که‌م کەسی تاک، دووهم کەس و سپههم کەسی کۆ له بهر ئەوه‌ی که له برکه‌ی کۆتایی دوو پیتی بیده‌نگ له په‌نای یه‌کن بزرۆکه له نێوان ئەوان دا به دلنیا یه‌یه؛ که وابوو بزرۆکه به‌شیک له ناسه به ژمار دئ. به‌لام له "هه‌ستان"، "ترسان"، "چوون"، "بوون" که پیتی کۆتایی بنه‌ی رابردوو پیتی ده‌نگداره، بزرۆکه نه‌هاتوووه و "م" له یه‌که‌م کەسی تاک و "ن" له دووهم کەسی و سپههم کەسی کۆ ناسه به ژمار دئ.

✳ له "هاتن" و "خهوتن" له قه‌واره‌کانی دووهم کەسی تاک و یه‌که‌م کەسی کۆ، "ی" که ناسه‌یه؛ پیتیکی ده‌نگداره (î له د.ک.ت و ï له ی.ک.ک). به‌لام له فرمانانه‌ی که بنه‌ی رابردوویان به پیتی ده‌نگدار کۆتایی دئ، "ی" که ناسه یان به‌شیک له ناسه‌یه، پیتیکی بیده‌نگه؛ واته y له د.ک.ت و yn له ی.ک.ک)

✳ له ته‌واوی فرمانه‌کان دا قه‌واره‌کانی دووهم کەس و سپههم کەسی کۆ وه‌ک یه‌کن.

◀ **به پیتی ده‌نگداری "ی" کۆتایی بی:** وه‌کوو: پیکه‌نین، فرین، دابه‌زین

pêkenî+î→pê|ke|nî→(î→î)⇒pêkenî

يه كه م كهسى كۆ له فرمانى پيى كۆتايى دهنگدارى "ى":

pêkenî+în→pê|ke|nî→(î→î)⇒pêkenî

ناسه كان له زهمانى رابردوى ساكار بۆ فرمانى تينهپهپر له خستهى خوارهوه كورت كراونهتهوه.

كەس	ناسه دواى پيى بيدهنگ	ناسه دواى پيى دهنگدارى û و a	ناسه دواى پيى دهنگدارى î
ى.ك.ت	im	m	m
د.ك.ت	î	y	∅
س.ك.ت	∅	∅	∅
ى.ك.ك	în	yn	n
د.ك.ك	in	n	n
س.ك.ك	in	n	n

ناسه له فرمانى تيهپر:

وه كوو كوتمان ناسه به پيى تيهپر بوون يان تيهپر نه بوونى فرمان دهگۆردرئ. فرمانى تينهپهپر به وردى كهوتنه بهر باس. ئيستنا بۆ ههلسهنگاندن له كهل فرمانى تينهپهپر، فرمانى تينهپهپر له زهمانى رابردوى ساكار ليكدهدهينهوه.

- پيى كۆتايى بيدهنگ بئى، وه كوو:

* [پيى كۆتايى "ت" ديتن، كوتن، بيستن، گرتن، كوشتن، ويستن، رشتن، هاويشتن، داخستن، راخستن ...

* [پيى كۆتايى "د" بردن، خواردن، كردن، ناردن، بژاردن، چاندن ...

* [كۆتايى به پاشگرى تيهپر كهرى اند] شكاندن، رووخاندن، خهواندن، پچراندن ...

لييره به مهبهستى كورت كردنهوه تهنيا فرمانتيك سهرف دهكهين، چونكيين فرمانه كانى ئاهاژهپيكر او له سهرف دا وه كو يه كن.

كەس	تاک	كۆ
يه كه م كهس	ديتم (dîtîm)	ديتمان (dîtman)
دوو هه م كهس	ديتت (dîtît)	ديتتان (dîtitan)
سيهه م كهس	ديتى (dîtî)	ديتيان (dîtîyan)

وه كوو دهبينين، به پيچهوانه فرمانى تينهپهپر، له فرمانى تيهپر دا قهواره كانى دووهه م كهس و سيهه م كهسى كۆ ناسهى جياوازيان ههيه (تان بۆ د.ك.ك، يان بۆ س.ك.ك). له خستهى خوارهوه ناسه كان بۆ فرمانى تيهپر و تينهپهپر كه به بنهى رابردوى كهيان به پيى بيدهنگ كۆتايى دئ، كورت كراونهتهوه.

كەس	تاک	كۆ
يه كه م كهس	پيكه نيم (pêkenîm)	پيكه نين (pêkenîn)
دوو هه م كهس	پيكه نى (pêkenî)	پيكه نين (pêkenîn)
سيهه م كهس	پيكه نى (pêkenî)	پيكه نين (pêkenîn)

وه كوو لييره دا دهبينين سه رهراى شه وهى كه قهواره كانى ۵ و ۶ وهك يه كن، قهواره كانى ۲ و ۳ وهك يه كن؛ هه ره وه ها قهواره ۴ وهك قهواره كانى ۵ و ۶ هه. لييره دا پيويسى به روون كردنه وهى زياتر هه يه كه چ گۆرانكارى بهك روو ده دا كاتييك فرمان به پيى دهنگدار كۆيائى بئى. شه كه ناسه كانى فرمانتيك كه به پيى بيدهنگ كۆتايى دئ وه كوو پيوه ر دا بنين؛ ده توانين گۆرانكارى به كان ليكدهينه وه.

ناسه بۆ دووهه م كهسى تاك "ى" يكي دهنگداره [î]، له يه كه م كهسى كۆ "ين" هه كه "ى" لييره دا دهنگداره [în]. كاتييك بنهى رابردوى فرمان به پيى دهنگدار كۆتايى بئى (وه كوو "ههستا" و "چوو" ...) كاتييك "ى" يى دهنگدارى ناسه دواى پيى دهنگدارى كۆتايى فرمان دئ، "ى" يى ناسه ده بيته "ى" آى بيدهنگ. بۆ روون بوونه وهى زياتر سه رنج بده نه شى كارى خوارهوه:

دوو هه م كهسى تاك له فرمانى پيى كۆتايى بيدهنگ:

hat+î→hatî xewt+î→xewtî

يه كه م كهسى كۆ له فرمانى پيى كۆتايى بيدهنگ:

hat+în→hatîn xewt+în→xewtîn

دوو هه م كهسى تاك له فرمانى پيى كۆتايى دهنگدارى "ا" يان "وو":

hesta+î→hes|taî→(î→y)⇒hestay

tîrsa+î→tir|saî→(î→y)⇒tirsay

çû+î→çûî→(î→y)⇒çûy

bû+î→bûî→(î→y)⇒bûy

يه كه م كهسى تاك له فرمانى پيى كۆتايى دهنگدارى "ا" يان "وو":

hesta+în→hes|taîn→(î→y)⇒hestayn

tîrsa+în→tir|saîn→(î→y)⇒tirsayn

çû+în→çûîn→(î→y)⇒çûyn

bû+în→bûîn→(î→y)⇒bûyn

به لام له چاوگى "پيكه نين" كه بنهى رابردوو به پيى دهنگدارى "ى" كۆتايى، كاتييك ناسهى دووهه م كهسى تاك كه "ى" آى دهنگداره و ناسهى يه كه م كهسى كۆ كه "ين" هه به پيى دهنگدارى "ى" دهست بيدهنگا؛ "ى" آى دهنگدارى ناسه لاده چئ؛ چونكيين دوو پيى دهنگدار كه وهك بهك ده چن له بر كه يهك نايه ته سه ر زمان. بۆ روون كردنه وهى زياتر سه رنج بده نه شى كارى خوارهوه.

دوو هه م كهسى تاك له فرمانى پيى كۆتايى دهنگدارى "ى":

"ه" کۆتایی بی، له بهر دهست نییه. ئەگه فرمانیک بهو باردۆخه ههیه داوا له خێنهراڤی بهرپێر دهکهین ناگادارمان کهنهوه. ناسه کان له زهمانی رابردووی ساکار بۆ فرمانی تێپهڕ له خشتهی خواروه کورت کراونهتهوه.

ناسه		کەس	ناسه		کەس
تێپهڕ	تێنهپهڕ		تێپهڕ	تێنهپهڕ	
man	în	ی.ک.ک	im	im	ی.ک.ت
tan	in	د.ک.ک	it	î	د.ک.ت
yan	in	س.ک.ک	î	∅	س.ک.ت

کەس	ناسه دواى پیتی	ناسه دواى پیتی	ناسه دواى پیتی
	دهنگداری ã	دهنگداری a	بيدهنگ
ی.ک.ت	m	m	im
د.ک.ت	t	t	it
س.ک.ت	∅	y	î
ی.ک.ک	man	man	man
د.ک.ک	tan	tan	tan
س.ک.ک	yan	yan	yan

زهمانه رابردوووهکانی دیکه ههه کامیک پیکهاتی تایهت به خۆیان ههیه و ناسهکانیش له هیندیک شوین وهکوو زهمانی رابردووی ساکاره و له هیندیک شوین جیاوازییهکی وردیان ههیه. له بهر کهمی دهرهت لیره دا ئەوان باس ناكرين.

ناسه له زهمانی ئیستا و داهاتوو دا:

وهکوو کوتمان ناسه به پیتی زهمانی فرمان دهگۆردی. ناسه له زهمانی رابردوو دا به چری باس کرا. ئیستا زهمانی ئیستا و داهاتوو که له بنهی ئیستا پیکدین دهخهینه روو. جیگای سههرنجه به پێچهوانهی زهمانی رابردوو که ناسه له فرمانی تێپهڕ و تێنهپهڕ دا جیاواز بوون؛ له زهمانی ئیستا و داهاتوو، جیاوازییهکی له نیتوان فرمانی تێپهڕ و تێنهپهڕ دا نییه. بۆ ئەو مهبهسته زهمانی ئیستا بۆ فرمانی تێپهڕ و تێنهپهڕ هم بۆ بارودۆخیک که پیتی کۆتایی بنهی ئیستا بیدهنگ بی و هم دهنگدار، لیکدههینهوه.

بنهی ئیستا به پیتی بیدهنگ کۆتایی بی:

تێنهپهڕ وهکوو: خهوتن (خهو)، کهوتن (کهو)، چوون (چ)، ویران (ویر)، مردن (مر)، دانیشتن (دانیش)، توانین (توان)، هیشتن (هیل) [اجازه دادن]

تێپهڕ وهکوو: نووسین (نوس)، هینان (هین)، زانین (زان)، کرین (کری)، دیتن (بین)، ناردن (نیر)، چاندن (چین)، رشتن (رژین)، کوشتن (کوژ) ...

کەس	تاک	کۆ
یه کهم کەس	دهخهوم (dexewim)	دهخهوين (dexewin)
دووهم کەس	دهخهوی (dexewi)	دهخهون (dexewin)
سێههه کەس	دهخهوی (dexewê)	دهخهون (dexewin)

پیتی کۆتایی دهنگداری "ا" بی؛ وهکوو: هینان، پێوان، کوتان (کتک زدن)

کەس	تاک	کۆ
یه کهم کەس	هینام (hênām)	هینامان (hênāman)
دووهم کەس	هینات (hênāt)	هیناتان (hênātan)
سێههه کەس	هینای (hênay)	هینایان (hênāyan)

وهکوو دهبنین له قهوارهکانی یه کهم کەس و دووهم کەسی تاک، چونکین پیتی کۆتایی فرمان دهنگداره، بزۆکه له ناسه دا دهناکهوی. تێبینی دیکه له سهه قهوارهی سێههه کەسی تاک به چهشنی خواروهیه:

$hêna + \hat{i} \rightarrow hê|na\hat{i} \rightarrow (\hat{i} \rightarrow y) \Rightarrow hênay$

پیتی کۆتایی دهنگداری "ی" بی؛ وهکوو: نووسین، زانین، ناسین، برین، کرین، سرین (پاک کردن، زدودن)، دزین، کوشین [کوشین] (فشردن) ...

کەس	تاک	کۆ
یه کهم کەس	نووسیم (nûsîm)	نووسیمان (nûsîman)
دووهم کەس	نووسیت (nûsît)	نووسیتان (nûsîtan)
سێههه کەس	نووسی (nûsî)	نووسیمان (nûsîyan)

وهکوو دهبنین ناسهکان جگه له قهوارهی سێههه کەسی تاک، وهکوو بارودۆخیکه که بنهی رابردوو به پیتی دهنگداری "ا" کۆتایی بی. له قهوارهی سێههه کەسی تاک، چونکین "ی" ای دهنگداری ناسه به دواى پیتی "ی" ای دهنگداری کۆتایی فرمان دئ؛ لهو رهوته دا "ی" ای ناسه لادهچی. واته بۆ قهوارهی سێههه کەسی تاک "نووسی" نه له نووسین دا ههیه نه له کوتن.

$nûsî + \hat{i} \rightarrow nû|sî\hat{i} \rightarrow (\hat{i} \rightarrow \hat{i}) \Rightarrow nûsî$

رهنگه بۆچونیک بلن لیرهش دا "ی" ای دهنگداری ناسه لهو گۆرانکاری یانه دا دهبیت به "ی" ای بیدهنگ؛ واته:

$nûsî + \hat{i} \rightarrow nû|sî\hat{i} \rightarrow (\hat{i} \rightarrow y) \Rightarrow nûsîy$

بهلام له کۆتایی برکه، کوتنی y به دواى ã نایهته سهه زمان. وهکوو دیمان کوتنی y به دواى a له "هینای" دا دهکری؛ تهتانهت کوتنی y به دواى ê، دهکری؛ بۆ وینه له کوتنی "دهلین" دا (delên). ههه وهها دواى ã، بۆ وینه له "دهچوین دا" (deçûyn). له سهه گۆرانکاری ناسهکان له زهمانی ئیستا و داهاتوو، له درێژه دا دهوین.

فرمانی تێپهڕ که بنهی رابردووهکی به پیته دهنگداری "وو"، "ۆ"، "ئ" و

(têhêl̥desûn)	(têhêl̥desûy)	
تئِههَلدهسُون	تئِههَلدهسُوئ	سئِههَم كَهس
(têhêl̥desûn)	(têhêl̥deswê)	

له قهواره كانی دووههَم كهسى تاك و يه كهَم كهسى كو "ئ" ای دهنگداری ناسه به "ئ" ای بیدهنگ دهگۆردئ.

denû+î→de|nûî→(î→y)⇒denûy

têhêl̥desû+î→te|hêl̥|desûî→(î→y)⇒têhêl̥desûy

له قهواره ی سئِههَم كهسى تاك دا گۆرانکاری به کی زۆر جیاواز ههیه. كه پیتی كۆتایی بنه ی ئیستا كه "و" یه، ده بیته پیتی بیدهنگی "و".

denû+ê→den|ûê→(û→w)⇒denwê

têhêl̥desû+ê→te|hêl̥|des|ûê→(û→w)⇒têhêl̥deswê

◀ پیتی كۆتایی بنه ی ئیستا "و" بی:

تئینه پهر وه کوو: رۆیشتن (رۆ)،

تئیه ر وه کوو: خواردن (خۆ)، شۆردن (شۆ)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده رۆم (defom)	ده رۆین (defoyn)
دوو ههَم كهس	ده رۆی (defoy)	ده رۆن (defon)
سئِههَم كهس	ده روا (defwa)	ده رۆن (defon)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده خۆم (dexom)	ده خۆین (dexoyñ)
دوو ههَم كهس	ده خۆی (dexoy)	ده خۆن (dexon)
سئِههَم كهس	ده خوا (dexwa)	ده خۆن (dexon)

له قهواره كانی دووههَم كهسى تاك و يه كهَم كهسى كو "ئ" ای دهنگداری ناسه به "ئ" ای بیدهنگ دهگۆردئ، له پئشتر ئه و بابه ته بۆ فرمانه كانی دیکه روون بۆتوه و پئویست ناکا دووپات بنه وه. به لام له قهواره ی سئِههَم كهسى تاك ئالوگۆرپی به کی زۆرتر ههیه؛ كه تئیی دا هه م پیتی كۆتایی بنه و هه م ناسه تووشی گۆرانکاری ده بن. له و ره وته دا پیتی دهنگداری كۆتایی بنه كه "و" یه ده بیته پیتی بیدهنگی "و"؛ ههروه ها پیتی دهنگداری ناسه كه "ئ" یه ده بیته پیتی دهنگداری "ا". بۆ روون بوونه وه ده توانین بنووسین:

defo+ê→def|oê→(o→w & ê→a)⇒defwa

dexo+ê→dex|oê→(o→w & ê→a)⇒dexwa

◀ پیتی كۆتایی بنه ی ئیستا "ئ" بی:

تئینه پهر وه کوو: گه ران (گه رئ)، ترسان (ترسئ)، سووتان (سووتئ)، سووران (سوورئ)، جوولان (جوولئ)، جنیبیدن، سره وان (سره وئ)، آرام شدن، خشان (خشئ)، [خزیدن]، راهه ستان (راهه ستئ)، [سریا ایستادن، حرکت نکردن]، له رزان (له رزئ)، [لرزیدن]، هاتن (دئ)، هه لاتن (هه لئئ) [هه ل هاتن (هه لاتن)] ← هه ل دئ

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده نووسم (denûsim)	ده نووسین (denûsîn)
دوو ههَم كهس	ده نووسی (denûsî)	ده نووسن (denûsîn)
سئِههَم كهس	ده نووسی (denûsê)	ده نووسن (denûsîn)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده چم (deçim)	ده چین (deçîñ)
دوو ههَم كهس	ده چی (deçî)	ده چن (deçîn)
سئِههَم كهس	ده چئ (deçê)	ده چن (deçîn)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده نئیرم (denêrim)	ده نئیرین (denêrîñ)
دوو ههَم كهس	ده نئیری (denêrî)	ده نئیرن (denêrîn)
سئِههَم كهس	ده نئیری (denêrê)	ده نئیرن (denêrîn)

وه کوو ده بینین ناسه كان له فرمانی تئینه پهر و تئیه ر دا هئچ جیاوازی به کیان له گه ل یه كتر نی یه. ئه و تایبه تمه ندی به ده گه ر پئته وه سه ر زه مانئ ئیستا و داها توو كه له گه ل زه مانئ رابردوو له و روانگه یه را جیاوازی یان هه یه. ناسه كانی زه مانئ ئیستا له بارودۆخی پیتی كۆتایی بنه ی ئیستا بیدهنگ بی له خشته ی خوارئ كورت نیشان ده درئین.

ناسه		ناسه	
یه كهَم كهسى تاك	im	یه كهَم كهسى كو	în
دوو ههَم كهسى تاك	î	دوو ههَم كهسى كو	in
سئِههَم كهسى تاك	ê	سئِههَم كهسى كو	in

بنه ی ئیستا به پتی دهنگدار كۆتایی بی:

◀ پیتی كۆتایی بنه ی ئیستا "وو" بی

تئینه پهر وه کوو: نووستن [خه وتن له هئندیک زاراوه دا] (نو)

تئیه ر وه کوو: تئِهه لَسوون (تئِهه لَسوو) (اندودن، مالیدن)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	ده نووم (denûm)	ده نووین (denûyn)
دوو ههَم كهس	ده نووی (denûy)	ده نوون (denûn)
سئِههَم كهس	ده نوئ (denwê)	ده نوون (denûn)

كهس	تاك	كو
یه كهَم كهس	تئِهه لده سووم	تئِهه لده سووین
	(têhêl̥desûm)	(têhêl̥desûyn)
دوو ههَم كهس	تئِهه لده سووی	تئِهه لده سوون

تیبینی: هاتن فرمانتیکی بیژاکوون (بی قاعده) ه که بنه‌ی ئیستاکی له بنه‌ی رابردوویه که‌ی ساز نابئ.

تیبهر وه کوو: کوتن (لئ)، دانان (دانئ) [نهادن، قرار دادن].

تیبینی: کوتن فرمانتیکی بیژاکوون (بی قاعده) ه که بنه‌ی ئیستاکی له بنه‌ی رابردوویه که‌ی ساز نابئ.

فرمانه تینه‌په‌ره‌کان:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	ده‌گه‌ریم (degefê̄m)	ده‌گه‌ریین (degefê̄yn)
دووهم کەس	ده‌گه‌ریی (degefê̄y)	ده‌گه‌ریین (degefê̄n)
سپه‌هم کەس	ده‌گه‌ری (degefê̄)	ده‌گه‌ریین (degefê̄n)

له قه‌واره‌کانی دووهم کەسی تاک و یه‌که‌م کەسی کۆ "ی" ای ده‌نگداری ناسه به "ی" ای بیده‌نگ ده‌گۆردئ. به‌لام قه‌واره‌ی سپه‌هم کەسی تاک جیگای سه‌رنجی زیاتره. له ره‌وتی گۆرانکاری پیته‌کان دا، پیتی ده‌نگداری "ئ" که ناسه‌یه، دوا‌ی پیتی ده‌نگداری "ئ" که پیتی کۆتایی بنه‌ی ئیستا، له ره‌وتی گۆرانکاری پیته‌کان دا ناسه لاده‌چی. بۆ روون بوونه‌وه سه‌رنج بدنه‌ی شی کردنه‌وه‌ی خواره‌وه:

degefê̄+ê̄→de|ge|fê̄ê̄→(ê̄ê̄→ê̄)⇒degefê̄

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	دیم (dêm)	دیین (dê̄yn)
دووهم کەس	دی (dê̄y)	دیین (dê̄n)
سپه‌هم کەس	دی (dê)	دیین (dê̄n)

وه‌کوو ده‌بینین چاوگی هاتن بۆ ساز کردنی زه‌مانی ئیستا، پئویستی به مؤرفیم (morphym) ی [تکواژ] "ده" نی‌یه. واتا "ده‌دیم" له زه‌مانی کوردی شویتتیکی نی‌یه. چاوگی هه‌لاتنیش به‌و شیوازه‌یه. ئەو تیبینی‌یانه‌ی بۆ قه‌واره‌کانی "هاتن" باسمان کرد، لی‌ره‌ش دا به‌و چه‌شنه‌یه.

ئیستا فرمانتیک تینه‌په‌ره‌ سهرف ده‌که‌ین که خواره‌نه‌ پاشگرن. بۆ وینه "راوه‌ستان"

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	راد‌ه‌ه‌ستیم (R̄adewestê̄m)	راد‌ه‌ه‌ستیین (R̄adewestê̄yn)
دووهم کەس	راد‌ه‌ه‌ستی (R̄adewestê̄y)	راد‌ه‌ه‌ستیین (R̄adewestê̄n)
سپه‌هم کەس	راد‌ه‌ه‌ست (R̄adewestê̄)	راد‌ه‌ه‌ستیین (R̄adewestê̄n)

وه‌کوو ده‌بینین له فرمانتیک که خواره‌نی پاشگر بئ، مؤرفیمی "ده" دوا‌ی

پاشگر له قه‌واره‌ دا خۆی ده‌نوئین. واته له سیستمی زه‌مانی کوردی دا "ده‌راوه‌ستان" هیچ شویتتیکی نی‌یه. ده‌توانین بلئین که پیکهاتی ساز بوونی قه‌واره‌کان به‌و چه‌شنه‌ن:

پاشگر + ده + بنه‌ی ئیستا + ناسه

فرمانه تینه‌په‌ره‌کان:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	ده‌لیم (deîê̄m)	ده‌لیین (deîê̄yn)
دووهم کەس	ده‌لیی (deîê̄y)	ده‌لیین (deîê̄n)
سپه‌هم کەس	ده‌لی (deîê̄)	ده‌لیین (deîê̄n)

به‌هه‌لسه‌نگاندن له گه‌ل چاوگی "گه‌ران" ده‌بینین که ناسه‌ی قه‌واره‌کان وه‌کوو به‌کن و تیبینی‌یه‌کانی قه‌واره‌کان هه‌ر به‌ چه‌شنی باس‌کراوه.

ئیستا فرمانتیکی تیبهری خاوه‌ن پاشگر سهرف ده‌که‌ین:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	داده‌نیم (dadênê̄m)	داده‌نیین (dadênê̄yn)
دووهم کەس	داده‌نیی (dadênê̄y)	داده‌نیین (dadênê̄n)
سپه‌هم کەس	داده‌نی (dadênê̄)	داده‌نیین (dadênê̄n)

به‌هه‌لسه‌نگاندن له گه‌ل "راوه‌ستان" ده‌بینین که له پووی ناسه‌وه هیچ جیاوازی‌یه‌کیان نی‌یه و ته‌نانه‌ت فرمانی تیبهری خاوه‌ن پاشگریش پیکهاتی ساز بوونی قه‌واره‌کانی وه‌کوو فرمانی تینه‌په‌ره‌ی خاوه‌ن پاشگره؛ واته:

پاشگر + ده + بنه‌ی ئیستا + ناسه

◀ پیتی کۆتایی بنه‌ی ئیستا "ه" بئ:

تینه‌په‌ره‌ وه‌کوو: گه‌یشتن (که)، تئ‌گه‌یشتن (تئ‌گه)

تیبهر وه‌کوو: بردن (به)، دان (ده)، کردن (که)، راخستن (راخه)، داخستن (داخه)، ده‌رخستن (ده‌رخه) [ابراز نمودن]

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م کەس	ده‌گه‌م (degēm)	ده‌گه‌ین (degēyn)
دووهم کەس	ده‌گه‌ی (degēy)	ده‌گه‌ن (degēn)
سپه‌هم کەس	ده‌گا (dega)	ده‌گه‌ن (degēn)

قه‌واره‌کانی دووهم کەسی تاک و یه‌که‌م کەسی کۆ وه‌کوو فرمانه‌کانی پئشو "ی" ای ده‌نگداری ناسه ده‌بیته "ی" ای بیده‌نگ. به‌لام قه‌واره‌ی سپه‌هم کەسی تاک گۆرانکاری‌یه‌کی نوئی هه‌یه. له بنه‌ره‌ت ئەو قه‌واره‌یه به‌ شیوه‌ی "ده‌گه‌ئ" بووه. له ره‌وتی گۆرانکاری‌یه‌کان دا، ناسه لاده‌چی و پیتی ده‌نگداری "ه" له بنه‌ی ئیستا به‌ پیتی "ا" ده‌گۆردئ. واته:

dege+ê̄→de|geê̄→(eê̄→a)⇒dega

ئیستا تئ‌گه‌یشتن "که خاوه‌ن پاشگری" تئ‌یه ده‌دینه‌ به‌ر باس:

dejî+îm→deljîm→(îî→î)⇒dejîm

فرمانتیک که بنه‌ی ئیستای به پیتی ده‌نگداری "ا" کۆتایی بی له دست دا نی‌یه، که شه خینه‌رانی به‌ریز فرمانتیک بهو تایه‌تمه‌ندی‌یانه ده‌زانن تکایه ناگادارمان که‌نه‌وه.
 ناسه‌کانی زه‌مانی ئیستا له خشته‌ی خواره‌وه هاتوون.

کەس	بێده‌نگ	û	o	ê	e	î
ی.ک.ت	im	m	m	m	m	m
د.ک.ت	î	y	y	y	y	∅
س.ک.ت	ê	ê	a	∅	∅	∅
ی.ک.ک	în	yn	yn	yn	yn	n
د.ک.ک	in	n	n	n	n	n
س.ک.ک	in	n	n	n	n	n

له ریکای ئەو شی‌کاری‌یه بۆمان دەرده‌که‌وئێ که له زه‌مانی ئیستا دا جیاوازی‌یه‌ک له نێوان فرمانی تینه‌په‌ر و تیه‌په‌ر دا بۆ ناسه‌نی‌یه. ته‌نیا بێده‌نگ بوون یان ده‌نگدار بوونی پیتی کۆتایی بنه‌ی ئیستا جیاوازی نێوان ناسه‌کان دا ساز ده‌کا.

ناگامه‌کانی ئەو باسه:

* له زه‌مانی رابردوو دا تینه‌په‌ر بوون یان تیه‌په‌ر بوونی فرمان، شوین له سه‌ر ناسه‌ داده‌نئ. واته ناسه‌ی فرمانی تینه‌په‌ر له گه‌ل ناسه‌ی فرمانی تیه‌په‌ر جیاوازی هه‌یه.

* له زه‌مانی ئیستا و داهاتوو دا ناسه‌ی فرمانی تینه‌په‌ر و فرمانی تیه‌په‌ر وه‌کوو یه‌ک وان.

* له هه‌موو زه‌مانه‌کان دا ده‌نگدار بوون یان بێده‌نگ بوونی پیتی کۆتایی بنه‌ی فرمان، ده‌بیتته هۆی گۆرانکاری ناسه‌ی قه‌واره‌کان.

۲- خوازه (امر)

خوازه دۆخیکه که بێژه‌ر روودانی فرمان به شی‌وازیکی داخوازی، تکا و ده‌ستوور چاوه‌روانی ده‌کا. ئەو دۆخه تایه‌ت به قه‌واره‌ی دووه‌م که‌سی تاک و دووه‌م که‌سی کۆیه؛ که بیسه‌رن. له هه‌مان سه‌رچاوه بۆ دۆخی خوازه کوتراوه که "سه‌ره‌ی (ب) به‌شیکی کورته ده‌که‌ویتته سه‌ر قه‌واره و خوازه ساز ده‌کات". لێره‌ش دا شوینی زمانی فارسی و به‌هه‌له‌ لیکدانه‌وه‌ی ئەو بابته ده‌بینین. له کتێبه‌کانی ریزمانی زمانی فارسی، (ب) وه‌کوو مۆرفیم (تکواژ)یک ده‌ناسینن که خوازه ساز ده‌کات. به‌لام زمانی کوردی تایه‌تمه‌ندی خۆی له‌و بواره دا هه‌یه که ده‌بی بدریتته به‌ر باس، نه‌ک ئەوه‌ی که پیکهات (ساختار)ی زمانی فارسی بۆ خوازه بی هیچ لیکدانه‌وه‌یه‌ک بیه‌ئینه‌نیو زمانی کوردی!

وه‌کوو ده‌زانین له زمانی کوردی دا هیچ وشه‌یه‌ک به پیتی ده‌نگدار ده‌ست

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م که‌س	تیه‌ده‌گه‌م (têdegem)	تیه‌ده‌گه‌ین (têdegeyn)
دووهم که‌س	تیه‌ده‌گه‌ی (têdegey)	تیه‌ده‌گه‌ن (têdegen)
سێهه‌م که‌س	تیه‌ده‌گا (têdega)	تیه‌ده‌گه‌ن (têdegen)

وه‌ک دیاره تیه‌بینی قه‌واره‌کان لێره‌ش دا ده‌بیندرئ. هه‌روه‌ها پیکهاتی ساز بوونی قه‌واره‌کان وه‌ک "راوه‌ستان" و "دانان" ده‌چئ. فرمانه تیه‌په‌ره‌کان:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م که‌س	ده‌به‌م (debem)	ده‌به‌ین (debeyn)
دووهم که‌س	ده‌به‌ی (debey)	ده‌به‌ن (deben)
سێهه‌م که‌س	ده‌با (deba)	ده‌به‌ن (deben)

وه‌کوو ده‌بینین قه‌واره‌کان وه‌کوو فرمانی تینه‌په‌ری "گه‌یشتن" ه. که وابوو جیاوازی‌یه‌ک نێوان فرمانی تیه‌په‌ر و تینه‌په‌ر دا نی‌یه. بۆ قه‌واره‌ی سێهه‌م که‌سی تاک ده‌توانین بنووسین:

debe+ê→de|beê→(eê→a)⇒deba

ئهو کات فرمانی "راخستن" که خاوه‌نی باشگری "را" یه سه‌رف ده‌که‌ین:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م که‌س	راده‌خه‌م (R̄adexem)	راده‌خه‌ین (R̄adexeyn)
دووهم که‌س	راده‌خه‌ی (R̄adexey)	راده‌خه‌ن (R̄adexen)
سێهه‌م که‌س	راده‌خا (R̄adexa)	راده‌خه‌ن (R̄adexen)

تیه‌بینی‌یه‌کانی سه‌ر ئەو فرمانانه‌ی که باسمان کرد لێره‌ش دا هه‌ر به‌و چه‌شنه‌یه.

◀ **پیتی کۆتایی بنه‌ی ئیستا "ی" [î] بی:**

تینه‌په‌ر وه‌کوو: ژیان (ژی)، گریان (گری)،

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م که‌س	ده‌ژیم (dejîm)	ده‌ژین (dejîn)
دووهم که‌س	ده‌ژی (deji)	ده‌ژین (dejîn)
سێهه‌م که‌س	ده‌ژی (deji)	ده‌ژین (dejîn)

لێره قه‌واره‌کان وه‌کوو چاواگی پیکه‌نین له زه‌مانی رابردوو دا هه‌لگری سه‌رنجی تایه‌تین.

دووهم که‌سی تاک:

dejî+î→deljîî→(îî→î)⇒dejî

سێهه‌م که‌سی تاک:

dejî+ê→deljîê→(îê→î)⇒dejî

یه‌که‌م که‌سی کۆ:

پښ ناکا و پیتته کانی دهستپیتی وشه کان بیده ننگن. کاتیک بمانه وئ
خوازه ساز بکه بن مؤرفیمی "ب" که پیتیکی بیده ننگه، ده که ویتته سر
پیتی دهستپیتی فرمان که تهویش پیتیکی بیده ننگه. به لآم ده زانین که له
سیستمی زمانی کوردی دا له دهستپیتی وشه، دوو پیتی بیده ننگ به
دوای یه کتر دا نایه؛ مه گهر تهوای که پیتیکی دهنگدار له نیوان تهوان دا
جیگیر بی. له سیستمی زمانی کوردی تهو پیتته دهنگداره بزرو که یه.
لیره دا ره ننگه له بهر چاوه نه گیرانی بزرو که له خوازه دا بکه پیتته وه سر
تهوای که له ریئوسوی کوردی به ته لوفویی عه ره بی، بزرو که نانوسری.
ته که ریئوسوی لاتین بۆ نووسین هه لبریز در ابا یه به دلنیا یی دهوری له
خوازه دا وه در ده کهوت.

زمانی فارسی لهو بواره دا بۆخوی هیئدی کیشه ی له سره. بۆ وینه به
چاوه لیکردن له کتییی "دستور زبان فارسی ۱۲/ سال دوم آموزش متوسطه"
پینک هاتی ساز کرنی خوازه بۆ قهواره ی دووهم که سی تاک و دووهم
که سی کۆ به و چه شنه ده نووسی:

دوم شخص مفرد: ب + بن مضارع + Ø

دوم شخص جمع: ب + بن مضارع + ید

به لآم کاتیک بۆ خوازه وینه دیننه وه و ده نووسن:

بنویس، بنویسید، برو، بروید، بنشین، بنشینید

تهی دهوری ژیر (کسره) و بۆر (ضمه) له فرمانه کانی سه ری چی یه؟

که وابوو ناتوانین لاسایی کردنه وه له شتییک بکه یین که خوی هیئدییک
کیشه و بابه تی ناروونی تیدا ماوه.

بۆ پروون بوونه و شی کردنه وه ی زیاتر خوازه له زمانی کوردی دا به چه شنی
خواره وه ساز ده بی:

۱- خوازه له بنه ی ئیستا ساز ده بی

۲- مؤرفیمی "ده" ته گه له فرمان دا هه بی، لا ده چی

۳- مؤرفیمی "bi" له فرمانی یه که به شی له پیش فرمان و له فرمانییک که
خاوه نی پاشکر بی دوا ی پاشکر و پیش بنه ی ئیستا ئیزافه ده بی

۴- دووهم که سی کۆ به و شیوازه ساز ده بی و پیوستی به گۆرانکاری
دیکه نی یه.

۵- له قهواره ی دووهم که سی تاک، ناسه لا ده چی؛ ته گه پیتی کۆتایی
بنه ی ئیستا دهنگدار بی گۆرانکاری دیکه نایه ته گۆر. به لآم ته گه پیتی
کۆتایی بنه ی ئیستا بیده ننگ بی، له کۆتایی فرمان "ه" وه کوو ناسه به
فرمانه وه ده لکی.

۶- تیئنه پهر یان تیئنه پهر بوونی فرمان لیله دا گرینگ نی یه و ههر دوو کیان
لهو پیک هاته جی ده گرن.

بۆ پروون بوونه وه ی زیاتر سه رنج بده نه وینه کانی خواره وه:

◀ فرمانییک که بنه ی ئیستا به پیتی بیده ننگ کۆتایی بی:

ده نووسی ← بنوسه (binûse) ده نووسن ← بنووسن (binûsin)

ده خهوی ← بخهوه (bixewe) ده خهون ← بخهون (bixewin)

ده بووری ← ببووره (bibûre) ده بوورن ← ببوورن (bibûrin)

ده نیری ← بنیره (binêre) ده نیرن ← بنیرن (binêrin)

هه ل ده گری ← هه ل بگره (helbigre)

هه ل ده گرن ← هه ل بگرن (helbigrin)

را ده کیشی ← رابکیشه (fabikêşe)

را ده کیشن ← رابکیشن (fabikêşin)

◀ فرمانییک که بنه ی ئیستا به پیتی دهنگدار کۆتایی بی:

ده رۆی ← برۆ (bifo) ده رۆن ← برۆن (bifon)

ده نووی ← بنوو (binû) ده نوون ← بنوون (binûn)

ده ژی ← بژی (bijî) ده ژین ← بژین (bijîn)

ده ترسیی ← بترسی (bitirsê) ده ترسین ← بترسین (bitirsên)

ده لئی ← بلئی (bilê) ده لئین ← بلئین (bilên)

ته ده گه ی ← ته بکه (têbige) ته ده گن ← ته بگن (têbigen)

◀ فرمانی بی زا کوون

دیی ← وه ره (were) دین ← وه رهن (werin)

هه ل دیی ← هه لئ (helê) هه ل دین ← هه لئین (helên)

وه کوو کوتمان "کوتن"، "هاتن" و "هه لاتن" فرمانی بی زا کوون و بنه ی
ئیستا لهو فرمانانه له بنه ی راپردو ساز نابن. به لآم خوازه ی "کوتن" له
پیک هاتی ساز بوونی خوازه دا جی ده گری، به لآم "هاتن" و "هه لاتن" نه
ته نیا بنه ی ئیستایان بی زا کوونه، خوازه که بانیش بی زا کوونه.

۳- نیوی تاک و نیوی کۆ

نیو، وشه یه که که بۆ نیولینان یان نیوبردن که سییک یان شتییک که لکی
لی وهرده گیردری. کاتیک ئیمه ده لئین ژن، پیانو، کچ، کور، کیو، چۆم، شه قام،
چاوه... له نیو میشکی ئیمه که س یان که سانیک، شت یان شتانییک
پاریزان که بۆ ئیمه چه مک و واتایان هه یه. بۆ وینه کاتیک ده لئین "کچ"
ئیمه مرۆفیکمان دیتته نیو میشک که ره گزی بۆ ئیمه ناسراوه. یان
کاتیک ده لئین "شه قام" شوینییک دیتته بهر چاومان که جیگای هاتوچۆیه.
یه کییک له تاییه تمه ندی یه کانی نیو تهو یه که ده توانی تاک (مفرد) یان کۆ
(جمع) بی. ناوییک که له واتا دا له روانگی ته ژماره وه ناماژه به یه
که س یان یه ک شت بکا نیوی تاکه و ناوییک که له واتا دا له روانگی
ته ژماره وه ناماژه به زیاتر له یه ک که س یان یه ک شت بکا نیوی کۆیه.

نیوی تاک وه کوو: دار، کیو، سیو، کچ، کور، مندال، شووشه، ده ست...

نیوی تاک سه رای تهو یه که له رووی ته ژماره وه ناماژه به یه ک که س یان
یه ک شت ده کا، ئیمه له ره گزی نیوه که ناگادار ده کاته وه. بۆ وینه کاتیک
ده لئین سیو ده زانین که باسی میوه یه که ده که یین و بۆ وینه باسی کیو
ناکه یین.

نیوی کۆ بۆ چوونه ژوور بۆ به رباسی ناسیاو (معرفه) و نه ناسیاو (نکره)

xanû+an → xa|nûan → (û → w) ⇒ xanwan خانوان
 mû+an → mû|an → mû+w+am ⇒ mûwan موووان

◀ **نیو به پیتی دهنگداری "ه" کۆتایی بی:**

لهو دۆخه دا پیتی دهنگداری کۆتایی وشه، واته "ه" له رهوتی گۆرانکاری دا لادهچێ. سهرنج دههیننه وینهکانی خوارهوه:

شووشان şûşe+an → şû|şean → (e → ×) şûşan
 ئهستیره ← ئهستیران ئیواره ← ئیواران پهپوله ← پهپولان
 بازنه ← بازنان کولمه ← کولمان لووتکه ← لووتکان
 ههویرده ← ههویردان ههزره ← ههزران چهوشه ← چهوشان

لیتره دا چهن هۆنراوه بۆ وینه دههینینهوه:

دهکه م جا سهیری ئهستیران و ههلهمهزم شهنه شوپا شهو و بیدهنگی چهن خۆشه، ههمیسه خۆزگه هه ره شوپا (هیمن - گریان نیوه شهو)

■ ئهستیران به رۆژ نوقمی ههتاوان

شهوانهش له سهرمانا،

ناگر دهکه نهوه! (قوبادی جهلیزاده - "با" خوازینی گۆلی کرد)

■ گرمه ههوری بههاران

دئ بهیانی و ئیواران

خوناوهی ورده باران

تهر دهکا گه لای داران

...

هات له رهوهز و زهردان

قاسپه ههوی سه بهردان

ورتهورتی ههویردان

دئ له ناو شیناوهردان (هیمن - بههاری کوردستان)

دهتفرۆشن به قیمهتی ههزران

دهتدهنه دهستی ناکهس و ههزران (هیمن - پیکه نینی گۆل)

۴- **ناسیاو (معرفه)**

ناسیاو یه کێک له تایبهتمهندی یهکانی نیوه که دهست نیشانی دهکا نایا نیویک که باسی لێ دهکرێ بۆ ویژهر و بیسه ناسرا هان نا. که وابوو نیوی ناسیاو بۆ ئیمه ناسراوه و نیوی نه ناسیاو له لای ئیمه نه ناسراوه.

له ههمان سهراوه بۆ ناساندنی ناسیاو کوتراره:

"نیشانهی ناسراوی له ناوی تاکدا (کهی) و له ناوی کۆدا (کانی) یه.

پیاوه کهی دوینی دیتت نامۆزام بوو.

پیاوهکانی دوینی هاتن خه لکی دئی ئیمه بوون."

لیتره دا نووسه رهتوشی ههلهیه کی گهوره هاتوووه که دهبوو له ههنگاوی یه کهم، نیوی ناسیاو به ته نیایی و بی ئهوهی له رسته دا بی، باسی له سه ره بکهی، چونکین له رسته دا هیندیگ ئالوگۆری له پیکه هاتی رسته دیتته

پیتیسته باسی له سه ره بکردی؛ هه ره بویه لیتره دا له سه ره چۆنیتهی ساز بوونی نیوی کۆ دهویدین. نیوی کۆ له زمانی کوردی دا به لکاندنی پاشگری "ان" به کۆتایی نیو ساز ده بی. له زمانی کوردی دا پیتهکان به پیتی دهنگدار (مصوت) و پیتی بیدهنگ (صامت) دابهش ده بن. ههروهها له زمانی کوردی له یه ک برگه (بخش) دوو پیتی دهنگدار جی ناگرن، واته دوو پیتی دهنگدار دوا به دوا یه کتر له برگه دا ده رناکهون و پیتیسته نیوان دوو پیتی دهنگدار پیتیکی بیدهنگ جی بگری. بۆ کۆ کردنهوی نیو، ئهوهی که پیتی کۆتایی نیو دهنگدار بی یان بیدهنگ زۆر گرینگه. بۆ زیاتر روون بوونه باسه که به هینانهوهی وینه درێژه دههین.

پیتی کۆتایی نیو بیدهنگ بی:

لهو دۆخه دا مۆرفیمی "ان" له کۆتایی نیو دئ تا کوو نیوی کۆ ساز بی.

ژن ← ژنان پیاو ← پیاوان کچ ← کچان کوپ ← کوران
 چاو ← چاوان شار ← شاران شهپۆل ← شهپۆلان مال ← مالان
 شاخ ← شاخان کیژ ← کیژان کهوش ← کهوشان بووک ← بووکان

پیتی کۆتایی نیو دهنگدار بی:

جیگای سهرنجه که کۆ کردنی نیو بهو چه شهنه له ناوچهی مههاباد و دهرووبههری زۆر بهر چاو ده کهوی.

◀ **نیو به پیته دهنگدارهکانی "ا"، "ی"، "ئ"، "و" و "ۆ" کۆتایی بی:**

لهو دۆخانه دا، زۆریک له وشهکان وه کوو یه کتر تووشی گۆرانکاری ده بن. کاتیک به دوا ی پیتی دهنگداری کۆتایی وشهکان، پیتی دهنگداری "ا" له "ان" دئ، پیتی بیدهنگی "ی" [y] وه کوو پیتیکی نیونجی دیتته کایه وه. بۆ روون بوونهوه سههرنج دههیننه وینهکانی خوارهوه:

دهریایان derya+an → derya+y+an ⇒ deryayan

شووتی یان şûtf+an → şûtf+y+an ⇒ şûtfıyan

رپگا ← رپگیان گه لا ← گه لایان چا ← چایان
 شووتی ← شووتی یان ماسی ← ماسی یان بهیانی ← بهیانی یان
 دئ ← دئی یان هه رمی ← هه رمی یان بههی ← بههی یان
 خانوو ← خانوویان موو ← موویان هیشوو ← هیشوویان
 دۆ ← دۆ یان هه لۆ ← هه لۆ یان لیمۆ ← لیمۆ یان

سههرنج دههیننه ئهوه هۆنراوانهی خوارهوه که نیوی کۆ له وئ دا به دی ده کرێ.

■ پیش ئهوهی سپرهی هه لۆ یان

په ره دی بیدهنگی دادری (هیمن - ئارهق و تین)

■ تۆ به بووتایه ده بوو من، له سۆراغ گیای مردنی

خۆم له ده ریایان نفووم که م (قوبادی جهلیزاده - گیا)

هه لبهت جیگای سهرنجه له هیندیگ وشه دا کوتنی دیکهش ههیه که له خوارهوه ئهوانیش هاتوون:

بهیانیان beyanî+an → be|yanîan → (î → y) ⇒ beyanyan

تى گەيىشتىنى زياتر سەرنج دەدەينە شى كىردنە دەي خوارەدە:

fêga+eke→fê|ga|eke→(e→×)⇒ fêgake

şûse+eke→şû|şe|eke→(e→×)⇒ şûşeke

نېوھە كانى دىكەش بەو چەشەنەن. كە لە خوارەدە هاتوون.

رېگا ← رېگا كە ← كە لا ← كە لا كە دەريا ← دەريا كە

چرا ← چرا كە ← سكاللا ← سكاللا كە برا ← برا كە

شوشە ← شوشە كە ← شوشە كە ← شوشە كە هېلكە ← هېلكە كە

حەوشە ← حەوشە كە ← پەپولە ← پەپولە كە هېلانە ← هېلانە كە

وھەكو دەينىن لەو دۆخە دا، مۆرپىمى "كە" [ke] لە كۆتايى نېو دى و ناسياو ساز دەكا.

▪ وەرە يارم، وەرە ئەي تازە يارم

وەرە ئەستېرە كە ي شەوگارى تارم (ھيمن - ماچى خودايى)

▪ منىش وەك تۆ لە كىسم چو گولئى سوور

منىش هېلانە كە م لىن كراوہ خاپوور (ھيمن - بابر دەلە)

تېيىنى. "ئى" لە ئەستېرە كە ي شەوگارى تارم، ئەستېرە و شەوگارى تارم بە يەكتر پېوھند دەدا و نابى بە ھەلە تى بگەين كە بە شىك لە ناسياو! واتە پيش هاتنى "كە" گروپى نېوى يە كە بەو چەشەنە بووود:

ئەستېرە ي شەوگارى تارم

◀ بەلام كاتىك نېو بە پىتى دەنگدارى "ا" كۆتايى بى و يەك بركەيى بى، بە شىوازىكى دىكە ناسياو دەكرى. لېرە دا كاتىك مۆرپىمى "كە" بە نېو دەلكى، نېوان پىتى دەنگدارى نېو و "ئە" پىتى بىدەنگى "ئى" جى دەكرى و ناوى ناسياو دەبىتە سى بركە (رەنگە نېوى ناسياوى دوو بركەيى لە زمانى كوردى دا نەبى).

ba+eke→ba|e|eke→ba+y+eke⇒ bayeke بايە كە

ça+eke→ça|e|eke→ça+y+eke⇒ çayeke چايە كە

şa+eke→şa|e|eke→şa+y+eke⇒ şayeke شايە كە

◀ ئەگە نېو بە پىتە دەنگدارە كانى "ئى" [i] و "ئە" [ê] كۆتايى بى:

لەو دۆخە دا، پىتى بىدەنگدارى "ئى" [y] نېوان مۆرپىمى ناسياو كە ر و نېو دىتە گۆر. بۆ روون بوونەو سەرنج بەدەنە وىنە كانى خوارەدە.

[î]: شووتى، ماسى، كانى، دەورى، مراوى، تەشى

[ê]: دى، ھەرمى، بەھى، نىوارى

şûtî+eke→şû|tî|eke→şûtî+y+eke⇒ şutîyeke شووتى يە كە

masî+eke→ma|sî|eke→masî+y+eke⇒ masîyeke ماسى يە كە

kanî+eke→ka|nî|eke→kanî+y+eke⇒ kanîyeke كانى يە كە

dê+eke→dê|e|eke→dê+y+eke⇒ dêyeke دى يە كە

hermê+eke→her|mê|eke→hermê+y+eke⇒ hermêyeke ھەرمى يە كە

êwarê+eke→ê|wa|rê|eke→êwarê+y+eke⇒ êwarêyeke نىوارى يە كە

وھەكو دەينىن لەو دۆخە دا، مۆرپىمى "يە كە" [yeke] پاشگرى ناسياو كە رى نېو.

گۆر. بۆ ئەو ي باسى ناسياو بگەين وا باشتەرە كە نېو بە تەنبايى بدرىتە بەرباس تاكوو ئەگە لە رستە دا جىكير بوو بتوانين بىناسينەو و ئەگە لە رستە مۆرپىمىك ئىزافە بوو بتوانين لىكدانەو ي بۆ بگەين.

لە زمانى كوردى، بۆ ساز كردنى نېوى ناسياو بىدەنگ بوون يان دەنگدار بوونى پىتى كۆتايى نېو، شووتى راستەو خۆ دادەنى. كە وابوو ئەو مۆرپىمە لە كۆتايى نېو بۆ پىك هينانى نېوى ناسياو ئىزافە دەبى، دەگەر پىتەو سەر ئەو ي كە نېو بە پىتى بىدەنگ كۆتايى بى يان دەنگدار.

بۆ روون بوونەو ي زياتر دەتوانين باسە كە بۆ ناوى تاك و ناوى كۆ بەو چەشەنە درىژە بەدەين

۴-۱ نېوى ناسياوى تاك

* نېوى تاك كە پىتى كۆتايى نېو بىدەنگ بى:

كئىب ← كئىبە كە دلوپ ← دلوپە كە روومەت ← روومەتە كە

نامانج ← نامانجە كە كچ ← كچە كە رووح ← رووحە كە

بەرخ ← بەرخە كە بەرد ← بەردە كە شار ← شارە كە

كور ← كورە كە خەلووز ← خەلووزە كە كىژ ← كىژە كە

پىنوس ← پىنوسە كە كەوش ← كەوشە كە باغ ← باغە كە

ماف ← مافە كە مرؤف ← مرؤفە كە بلوق ← بلوقە كە

بووك ← بووكە كە بىژنگ ← بىژنگە كە شەپۆل ← شەپۆلە كە

مال ← مالە كە چۆم ← چۆمە كە ژن ← ژنە كە

پىاو ← پىاوە كە ئاھ ← ئاھە كە مەي ← مەيە كە

وھەكو دەينىن مۆرپىمى "ئە كە" [eke] لە كۆتايى نېوھە كان بۆ مەبەستى ناسياو كردنى نېو ئىزافە دەبى. بۆ وىنە دەتوانين ھۆنراوہى "سووارە ئىلخانى زادە" بىنەنەو كە تىتى دا نېوى ناسياو ھەيە:

▪ گولم دلم پره لە دەرد و كول

دەلئىم برؤم لە شارەكەت

* نېوى تاك كە پىتى كۆتايى نېو دەنگدار بى:

◀ ئەگە نېو بە پىتە دەنگدارە كانى "ا" [a] و "ئە" [e] كۆتايى بى:

[a]: نېوى دوو بركەيى: رېگا، كە لا، دەريا، چرا، سكاللا، برا

[a]: نېوى يەك بركەيى: با، چا، شا

[e]: ئەستېرە، هېلانە، شووشە، بازە، هېلكە، حەوشە، پەپولە، كولمە، كۆپە، كە لاو، لووتكە، كەزى، ئاوتنە، چۆلە كە، خالخالۆكە، جالجالۆكە

لەو نېوانەي كە بە پىتى دەنگدارى "ا" كۆتايى يان دى، نېوى يەك بركەيى و دوو بركەيى بە دوو شىوازي جىوازي ناسياو كە يان ساز دەبى. نېوتىك كە دوو بركەيى بى لە كەل نېوتىك كە بە پىتى دەنگدارى "ئە" كۆتايى بى وەك يەك ناسياويان ساز دەبى، كە دەيان دەينە بەرباس.

كاتىك مۆرپىمى "ئە كە" كە بى پىتى دەنگدار دەست پىدەكا بە نېوتىك دەلكى كە بە پىتى دەنگدارى "ا" يان "ئە" كۆتايى دى، "ئە" مۆرپىمى ناسياو كە ر تووشى گۆرانكارى دەبى و لەو رەوتە دا لادەچى. بۆ

◀ ته گه نيو به پيټه دهنگداره کانی "و" [û] و "ۆ" [o] کۆتايی بی:

[û]: خانوو، هیتشوو، سڀروو، موو، توو، شوو

[o]: ئاسۆ، لیمۆ، ژیلهمۆ، دۆ، هۆ، چرۆ

لیڤه دابه شپوازی جۆراوجۆر ناسیاوهکان ساز دهبن و له زمانی کوتاری دا چهن چهشنی کوتن ههیه. که کوتنه جیاوازهکان له هیندیگ وشه دا دههینه بهر باس.

xanû+eke→xa|nû|eke→xanû+y+eke⇒ xaûyeke خانوویه که

xanû+eke→xa|nû|eke→(û→w)⇒ xanweke خانوه که

له شپوازی کوتنی یه کهم واته "خانویه که"، ناسیاو چوار برکهیه و له شپوازی کوتنی دووهم دا واته "خانوه که"، ناسیاو سڀ برکهیه.

mû+eke→mû|eke→mû+y+eke⇒ mûyeke موویه که

mû+eke→mû|eke→mû+w+eke⇒ mûweke موووه که

şû+eke→şû|eke→şû+y+eke⇒ şûyeke شوویه که

şû+eke→şû|eke→şû+w+eke⇒ şûweke شوووه که

aso+eke→a|soe|ke→aso+y+eke⇒ asoyeke ئاسۆیه که

aso+eke→a|soe|ke→(e→×)⇒ asoke ئاسۆکه

do+eke→do|eke→do+y+eke⇒ doyeke دۆیه که

lîmo+eke→lî|mo|eke→lîmo+y+eke⇒ lîmoyeke لیمۆیه که

lîmo+eke→lî|mo|eke→(e→×)⇒ lîmoke لیمۆکه

وه کوو له وینه کان دا دهرده کهوئ، کاتیگ پیتی کۆتایی نیو "وو" یان "ۆ" بی شپوازی کوتنی جۆراوجۆر ههیه. مۆرفیمی ناسیاو که له دۆخه دا دهتوانی "که"، "یه که"، "وه که" بییت.

۴-۲ ناوی ناسیاوی کۆ

له بهشی پيشتر باسی ناوی کۆمان کرد. نیوی کۆی ناسیاو له کۆ کردنی نیوی ناسیاوی تاک ساز دهبی. واته ناوی تاکی ناسیاو به لکاندن مۆرفیمی کۆکه رهوه، دهبیته ناوی ناسیاوی کۆ. له هه مان سهراوه وه کوو باس مان کرد، کوتراوه که نیشانهی ناسیاو له ناوی کۆ دا "کانی" یه؛ که هه له یه. یه کهم نه وهی که پاشگری "کان" که هیندیگ دۆخ دا نیو ناسیاو ده کا نهک "کانی"، دووهم نه وهی که دوری "ی" لیڤه ناگه ریتته وه سه ره نیو و بۆ ناسیاو کردنی نیو به کار نایه. دوری "ی" لهو چهشنه رستانه دا له بهشیکی دیکه باس ده که یین.

لهو سهراوه یه، مۆرفیمی "کانی" وه کوو ناسیاو که ری نیو باس کراوه، که نه وهش هه له یه کی دیکه یه. نیوی کۆی ناسیاو خاوهنی سڀ مۆرفیمه؛ یه کیان خودی نیو، مۆرفیمی ناسیاو که ره و مۆرفیمی کۆکه ره وه.

ته گه سه رنج بدهینه له هه مووی نهو نیوانه ی که ناسیاو مان کردن (پیتی کۆتایی نیو بیدهنگ بی یان دهنگدار)، پاشگره کان "ه که"، "که" و "یه که" بوون. ده بیینین که پیتی کۆتایی هه موویان دهنگداری "ه یه". کاتیگ مۆرفیمی کۆکه ره ی "ان" که به پیتی دهنگداری "ا" دهست بی ده کا، دوا ی پیتی دهنگداری "ه" ی ناسه دئ، کۆرانکاری دیتته پیش. لهو کۆرانکاری یه

دا پیتی دهنگداری "ه" لاده چی. لیڤه دا دهنگدار بوون یان بیدهنگ بوونی نیو جیاوازی له سه ره کۆی کردنه وهی نیو (ناسیاوی تاک) دانانی. بۆ روون بوونه وه لهو وینه نه ی خواره وه ورد ده بینه وه.

نیوی ناسیاوی تاک + "ان" ← نیوی ناسیاوی کۆ

ژنه کان jineke+an → ji|ne|kean →(e→×)⇒ jinekan

دهریا کان deryake+an → der+ya+kean →(e→×)⇒ deryakan

کچه که ← کچه کان کوره که ← کوره کان کیژه که ← کیژه کان

مرۆفه که ← مرۆفه کان بووکه که ← بووکه کان چۆمه که ← چۆمه کان

رینکا که ← رینکا کان که لاکه ← که لاکان چایه که ← چایه کان

نه ستیره که ← نه ستیره کان شووشه که ← شووشه کان بازنه که ← بازنه کان

شووتی یه که ← شووتی یه کان ماسی یه که ← ماسی یه کان کانی یه که ← کانی یه کان

هه رمی یه که ← هه رمی یه کان دئی یه که ← دئی یه کان به هی یه که ← به هی یه کان

خانویه که ← خانویه کان موویه که ← موویه کان هیتشویه که ← هیتشویه کان

لیمۆیه که ← لیمۆیه کان دۆیه که ← دۆیه کان ناسۆیه که ← ناسۆیه کان

۵- نیوی نه ناسیاو (نکره)

له بهشی رابردوو دا باسی نیوی ناسیاو مان کرد. نیوی ناسیاو نهو نیوه بوو که له لای بیژهر و بیسه ره ناسراو بوو. به پیتچه وانه، نیوی نه ناسیاو نیوتیکه که له لای بیژهر و بیسه ره ناسراو بی. نیوی نه ناسیاو وه کوو نیوی ناسیاو ده توانی تاک یان کۆ بی.

۵-۱ نیوی نه ناسیاوی تاک

* پیتی کۆتایی نیو بیدهنگ بی:

کتیب ← کتیبیک دلۆپ ← دلۆپیک روومهت ← روومهتیک

ئامانج ← ئامانجیک کچ ← کچیک رووحنیک ← رووحنیک

به رخ ← به رخیک بهرد ← بهردیک شار ← شاریک

کور ← کوریک خه لۆوز ← خه لۆوزیک کیژ ← کیژیک

پینووس ← پینووسیک که وش ← که وشیک باغ ← باغیک

ماف ← مافیک مرۆف ← مرۆفیک بلۆق ← بلۆقیک

بووک ← بووکیک بیژنگ ← بیژنگیک شه پۆل ← شه پۆلیک

مال ← مالیک چۆم ← چۆمیک ژن ← ژنیک

پیاو ← پیاوکیک ئاه ← ئاهیک مه ی ← مه ییک

وه کوو ده بیینین مۆرفیمی "یک" [êk] له کۆتایی نیوه کان بۆ مه به سستی ساز کردنی نیوی نه ناسیاو ئیزافه ده بی. چاو له هۆنراوه کانی خواره وه ده که یین که له وئ دا نیوی نه ناسیاوی تاک هه یه:

▪ شیردی دهستی شیردی ئالایه برۆ راکشاه که ت

جهرگی لایکی هه ژاری کوردی ورد بی بنجنه (هیمن — یادگاری شیرن)

▪ سکوتیک به سام سه رتاسه ره ی نهو دئی ده گری

ده لئیی هەر زینده واریکی هه یه له و دبییه دا ده مرئ (هیمن - گریانی نیوه شهو)

* پیتی کۆتایی نیو دهنگدار بئ:

کاتیک پیتی کۆتایی نیو دهنگدار بئ، نیو به شیوازیکی دیکه نه ناسراوی ساز ده بئ. تهواری تهو نیوانه ی پیتی کۆتایی یان دهنگدار بئ وه کوو یه ک نیوی نه ناسیویان ساز ده بئ و جیاوازی یه ک له نیوان یان دا نی یه. لیسه دا دوو چهشنی کوتن هه یه که ناماژدهیان بئ ده که یین.

نیو + ییک ← نیو + ی + ییک

نیو + ییک ← (ئ ← یه) ← نیو + یه ک

ده ریاییک $derya+\hat{e}k \rightarrow derya+y+\hat{e}k \Rightarrow deryay\hat{e}k$

ده ریایه ک $derya+\hat{e}k \rightarrow der|ya|\hat{e}k \rightarrow (\hat{e} \rightarrow ye) \Rightarrow deryayek$

رێگا ← رێگایه ک   نالا ← نالایه ک   با ← بایه ک

شووشه ← شووشه یه ک   بۆسه ← بۆسه یه ک   کۆرپه ← کۆرپه یه ک

ماسی ← ماسی یه ک   کانی ← کانی یه ک   شووتی ← شووبی یه ک

خانوو ← خانوویه ک   هیشوو ← هیشوویه ک   موو ← موویه ک

ئاسۆ ← ئاسۆیه ک   لیمۆ ← لیمۆیه ک   دۆ ← دۆیه ک

هه رمی ← هه رمی یه ک   به هی ← به هی یه ک   دئ ← دئ یه ک

بۆ پروون بوونه وه ی زیاتر لیره دا چهن هۆنراوه بۆ وینه دینینه وه:

* رۆژگاری سپله بۆ من بۆسه یه کی نایه وه

نه مدی هه ر تیریکی ده یه اوئ به ره وه سینهم نه بی (هیمن - بۆسه ی رۆژگار)

* له ناسۆیه کی دووره ده ست

ئاوا بوو زه ردی پایزی

ده تکوت بوو کێکی بی نازه

په رده جئ دلی به زیزی

...

جووتیک کۆتری سه ر به کلاوه

هه لگورمان له سوانه یه ک

دیاره له و دورووبه رانه

پییان شک دئ هیلانه یه ک

(هیمن - ئیواره ی پایز) **تیبینی:** جیکای سه رنجه له هۆنراوه دا هیندیک جار بۆ راکرتنی ژماری برکه کانی میسراعیک، نیوی نه ناسیوا به شیوازیکی دیکه ساز بئ تاکوو برکه کانی دوو میسراعی له گه ل یه کتر به رابه ر بن. واته نیوی نه ناسیوا وا ساز ده بیته وه که برکه کانی له برکه کانی دۆخی ناسایی که متر بئ.

بۆ وینه نیوی نه ناسیوا ی غونچه ده بیته "غونچه یه ک"، که سئ برکه یه. به لām نه که بمانه وه ئی غونچه نیوی نه ناسیوا ی وا ساز بکه یین که بیته دوو برکه، تهو کات ده بی پیتی "ه" له کۆتایی نیو لابه یین تاکوو نیو به پیتی بیده نگی "چ" کۆتایی بئ، تهو کاته پاشگری "یک" ده توانی دوا به دوا ی "چ" بئ. واته نیوی نه ناسیوا ی "غونچه" ده بیته "غونچیک".

بۆ پروون بوونه وه سه یری هۆنراوه ی ماموه ستا هیمن ده که یین:

* به هار بوو فه سلئ زستانم، ته که ر یارم له گه ل بایه

درویه که ر گوتوویانه به غونچیک بیه هار نایه (هیمن - چاره نووسی

شاعیر)

میسراعی یه که م له ۱۶ برکه پینک هاتوووه. نه که بلین "غونچه یه ک"، میسراعی دووهه م ده بیته ۱۷ برکه، که له گه ل برکه کانی میسراعی یه که م به رابه ر نی یه. به لām کاتیک بلین "غونچیک" میسراعی دووهه م ده بیته ۱۶ برکه که له گه ل میسراعی یه که م به رابه ر ده بئ.

ههروه ها "جریوه" له هۆنراوه ی خواره وه تووشی تهو کۆرانگاری یه هاتوته وه.

له جیاتی "جریویه ک"، "جریویک" بۆته نیوی نه ناسیوا:

* له گۆلزارئ ورینگه ی بلبلئ سه رمه ست و شه یدا دئ

به لām نایه جریویکیش له هیلانه ی به تالی من (هیمن - هیلانه ی به تال)

۵-۲ نیوی نه ناسیوا ی کۆ

نیوی نه ناسیوا ی کۆ له نه ناس کردنی نیوی کۆ ساز ده بی. وه کوو ده زانین نیوی کۆ به لکاندنی پاشگری "ان" به کۆتایی نیو ساز ده بوو. چونکین نیوی کۆ به پیتی بیده نگی "ن" کۆتایی دئ، له و دۆخه دا ساز کردنی نیوی کۆی نه ناسیوا هیچ جیاوازی یه کی نی یه بۆ ته وه ی نیوه که خۆی به پیتی دهنگدار کۆتایی بی یان بیده نگ. پینک هاتی نیوی کۆی نه ناسیوا به و چهشنه ی خواره وه یه:

نیوی نه ناسیوا ی کۆ = نیوی کۆ + ییک

بۆ زیاتر تئ گه بیشتن باسه که به هیلانه وه ی وینه درتیه ده ده یین:

کچ ← کچانیک	کوڤ ← کوڤانیک	کیژ ← کیژانیک
گه ل ← گه لانیک	ژن ← ژنانیک	پیوا ← پیوانیک
شه ← شه وانیک	رۆژ ← رۆژانیک	پرسیار ← پرسیارانیک
رێگا ← رێگایانیک	ده ریا ← ده ریایانیک	برا ← برایانیک
شووتی ← شووتیانیک	ماسی ← ماسیانیک	کانی ← کانیانیک
هه رمی ← هه رمیانیک	دئ ← دئیانیک	به هی ← به هیانیک
خانوو ← خانوویانیک	موو ← موویانیک	هیشوو ← هیشوویانیک
ئاسۆیه که ← ئاسۆیه کان	دۆ ← دۆیانیک	لیمۆ ← لیمۆیانیک

تیبینی: له کوتنی رۆژانه ی خه لک هیندیک جار نیوی نه ناسیوا ی کۆ، به شیوازی زمانی فارسی کۆ ده کرتته وه که هه له یه. واته بۆ کۆ کردنه وه له جیاتی که لک وهرگرتن که پاشگری "ان" له پاشگری کۆکه ره وه ی "ها" که تایهت به زمانی فارسی یه که لک وهرده گرن! بۆ وینه ده لئین:

سۆنال هایه ک - قسه هایه ک - شت هایه ک - زمان هایه ک، کارهایه ک

که دروستی تهوان ده بیته:

سۆنالانیک (پرسیارانیک) - قسه یانیک - شتانیک - زمانانیک، کارانیک

۶- راناوی پیوهندی

راناوی پیوهندی دوو رسته به یه کتر پیوهند ده دا. وه کوو باسمان کرد له

هه مان سه چاوه نيشانهى ناسياوى 'كهى' و 'كانى' دهست نيشان كردبوو. بۆ روون بوونهوه وهكوو كوتمان ئه و ويناوهى هيناوتهوه:
"پياوه كهى دوينى ديتت ئامۆزام بوو.

پياوه كانى دوينى هاتن خهلكى دىي ئيمه بوون."

باسمان كرد له نيوتىك كه به پىتى بىدهنگ كوئايى بى (وهكوو پياو)، پاشگرى "ه كه" ناسياو ساز دهكا. كهوابوو ليره دا "پياوه كه" و "پياوه كان" نىوى ناسياون، نهك پياوه كهى و پياوه كانى! "ى" له و رستانه دا دهورى پيوه ندى دانى دوو رستهى ههيه. بۆ روون بوونهوهى باشترو و زياتر، ئه و دۆخه له گه ل زمانى ئىنگليسى هه ل دهسه نكيئين. له زمانى ئىنگليسى دا راناوى پيوه ندى له ژير ناوى Relative Pronouns باس ده كردرئ. وهكوو دهبينين ئه وان ده لئين راناوه كانى پيوه ندى، واتا راناو به چه شنى كو هاتوووه. چونكيين له زمانى ئىنگليسى دا چه ن دانه راناوى پيوه ندى ههيه. بۆ وينه whom, who, which. له زمانى ئىنگليسى دا هه ر كامىك له و راناوانه له جيگاي خزيان به كار ده بردرئ. Who كاتىك به كار دئ كه ئاماژه به مرؤف بكردرئ واته سه چاوه كه (مرجعى مرؤف بى و ههروه ها له دۆخى بكه ر (فاعلى) ى دا بى. بۆ روون بوونهوه رسته كوردى ده كهين به ئىنگليسى و له گه ل يه كتر هه ليان دهسه نكيئين.
"پياوه كانى دوينى هاتن خهلكى دىي ئيمه بوون."

The men who came yesterday, were from our village.

پياوه كان كه نىوى ناسياوه دهبيتته "the men" (وهكوو ده زانين له ئىنگليسى دا the ناسياو ساز دهكا). به هه لسه نگاندىن ده رده كهوئى كه "ى" له "پياوه كانى" دا راناوى پيوه ندى به كه دهبيتته who له ئىنگليسى دا. جيگاي سه رنجه كه پياوه كان ليره دا له دۆخى بكه رى دان، واته كارى هاتن له لايه ن ئه وان بووه، بۆيه له راناوى بكه رى who كه لكان وه رگرت. له رسته كهى ديكه پياوه كه له دۆخى به ركار (مفعول) ى دا به. له زمانى ئىنگليسى، كاتىك كه سه ر سه رچاوه مرؤف بى و ههروه ها له دۆخى به ركارى دا بى، له راناوى whom كه لك وه رده گرن. بۆ روون بوونهوه رستهى كوردى ده كهين به ئىنگليسى و هه ليان دهسه نكيئين.
"پياوه كهى دوينى ديتت ئامۆزام بوو."

The man whom you saw yesterday, was my cousin.

روونه كه پياوه كه له دۆخى به ركارى دا به، واته بكه رى رسته "تۆيه كه رسته دا نه هاتوووه، پياوه كان ليره دا به ركارن واته ديتراون. پياوه كه كه نىوى ناسياوه دهبيتته "the man". به هه لسه نگاندىن ده رده كهوئى كه "ى" له "پياوه كهى" دا راناوى پيوه ندى به كه دهبيتته whom له ئىنگليسى دا.

له زمانى ئىنگليسى، كاتىك سه رچاوهى نىو، شت (شىء) بى، راناوى تايبهت به خۆى به كار دئئن. راناوى which، ئه و راناوهيه كه بۆ ئه و دۆخه به كار ده بردرئ. جيگاي سه رنجه كه هه م بۆ دۆخى بكه رى و هه م بۆ دۆخى به ركارى ده بى. له هه مان سه رچاوه بۆ باس كردن له سه ر نىوى ناسياو، به هيناوهى رستهى خواره وه باسه كه يان دهست پى كردوووه.

"كتيبه كهى دوينى هينات زۆر سه رنج راكيشه."

ليره دا "كتيبه كه" سه رچاوهيه، ده زانين كتيب شته و مرؤف نىيه. كه وابوو ده بى له راناوى which كه لك وه رگرين. ئه كه ئه و رستهيه بكه ين به ئىنگليسى دهبيتته:

The book which you brought yesterday, is very interesting.

كتيبه كه كه نىوى ناسياوه دهبيتته "the book". به هه لسه نگاندىن ده رده كهوئى كه "ى" له "كتيبه كهى" دا راناوى پيوه ندى به كه دهبيتته which له ئىنگليسى دا.

له هه مان سه رچاوه دا كو تراوه:

"ئه گه له پيش ناوى ناسياو "ئه و" يا "ئه م" بى پيوست ناكا (كهى) يان (كانى) ده كار بكرئ."

له روون كردنه وه ئه و رستانهى خواره وه يان هيناوته وه:

۱- "ئه و كتيبى دات به من خۆش بوو.

۲- "ئه و ژاناهى دوينى هاتن خزمى من بوون."

ئه و باسه پيوه ندى به نىوى ناسياو هه بوو، به لآم چونكيين له و رستهيه دا راناوى پيوه ندى هه بوو، باشترومان زانى دواى روون كردنه وهى راناوى پيوه ندى له سه ر ئه و باسه بدويين. ئه و رستانهى سه رئ له بنه رته دا به و چه شنه بوون:

"كتيبه كهى دات به من خۆش بوو."

"ژنه كانى دوينى هاتن خزمى من بوون."

ئه گه شيوازى ده رپرئى ديكه بۆ ئه و رستانه له رووى پىك هاتىك كه له و سه رچاوهيه دا كو تراوه، بگرينه به ر، ده بى رسته كان به و چه شنه به يان بكردرئ (كهى و كانى لاچن و له پيش نىو "ئه و" ئيزافه بى):

۳- "ئه و كتيبى دات به من خۆش بوو.

۴- "ئه و ژاناهى هاتن خزمى من بوون.

وهكوو دهبينين ئه و رستانه ناته واون و به ته واوى واته ناكه يئين. له لايه كى ديكه ش دهبينين له سه رچاوهى ئاماژه پىكراو، رسته كان به چه شنى ۱ و ۲ هاتوون، به لآم ئه گه پىك هاتى دهست نيشان كراو له و سه رچاوهيه بكردرئته به ر، ده بى رسته كان به چه شنى رسته كانى ۳ و ۴ بنووسرئ! ئه گه ئىستاش ئه و هه ليه له به ر چاوه گرين، ئه و پرسىاره دئته گۆر، كه دهورى "ه" و "ى" له وشه كانى "كتيبى" و "ژاناهى" دا چىيه؟

له و لآم دا ده بى بلين كه دهورى "ى" له و رستانه، وهكوو باسمان كرد راناوى پيوه ندى به. به لآم بۆ شى كردنه وهى دهورى "ه" به پيوستى ده زانين له به شىكى ته رخان كراو دا باسى له سه ر بكردرئ. سه رنجتان بۆ به شى خواره وه راده كيشين.

۷- راناوى ئاماژه

كاتىك بمانه وئى ئاماژه به شتىك بكه ين له راناوى ئاماژه (ضمير اشاره) كه لك وه رده گرين. ئه و نىوهى كه ئاماژهى پى ده كردرئ به ر ئاماژه (مشاراً اليه) نىو ده بينين. له زمانى كوردى دا راناوه كان برىتين له:

ئەو ← بۆ ئاماژە کردن به نزیکی تاک
 ئەوانە ← بۆ ئاماژە کردن به نزیکی کۆ
 هۆه ← بۆ ئاماژە کردن به دووری تاک
 هۆوانە ← بۆ ئاماژە کردن به دوور کۆ

له هیندیك رسته دا راستهوخۆ ئاماژه به شتیك ناکردی و له هیندیك رسته دا راستهوخۆ ئاماژه به شتیك دهکردی. له دوو دۆخه جیاوازه دا راناوی ئاماژی به دوو چەشن خۆی دەنوێنێ. بۆ روون بونەوه چەن رسته دیتینهوه که به دوو چەشنی جیاواز واتایهک دهرپن. لیره دا ئەو دۆخه له گەل زماڤی فارسی و ئینگلیسی هەلدهسهنگینین.

* ئەوه، کراسی منه.
 این، پیراهن من است.
 This is my shirt.

وهکوو دهبینین لهو رستهیه دا راستهوخۆ ئاماژه به کراس نهکراوه بهلام له واتای رسته که دهردهکهوئ که ئاماژه به کراس کراوه. به ورد بوونهوهی زیاتر دهتوانین بلین که "ئەوه" لهو رستهیه دا بهرهبهوال (مبتدا، نهاد) ه و "کراسی منه" ههوال (خبر، گزاره) ه. راناوهکانی دیکهش دهتوانین ههر بهو چەشنه بدهینه بهر باس.

* هۆوه، کراسی منه.
 آن، پیراهن من است.
 That is my shirt.
 * ئەوانه، کراسی منن.

اینها، پیراهن من هستند.
 These is my shirts.

له زماڤی ئینگلیسی دا کاتیك ئاماژه به ئیویکی کۆ دهکرئ سههره پای هاتنی راناوی ئاماژهی کۆ، ئیوی بهرئاماژهش کۆ دهکریتهوه. واته راناوی ئاماژهی کۆی these ئاماژه به ئیوی کۆی shirts دهکا. لهو دۆخه دا وهکوو دهبینین له زماڤی کوردی و فارسی، کاتیك ئاماژه به ئیویکی کۆ دهکەین، پتیوست ناکا که نیوه کهش کۆ بکهینهوه. تهنیا به هاتنی راناوی ئاماژهی کۆ له دهوری بهرهبهوالی دا رسته که تهواو دهبی. ههلبهت ئیوی بهرئاماژهش دهتوانین کۆ کهینهوه. ئەو شته به دهسهلاتی خۆمانه، بهلام له زماڤی ئینگلیسی ئەگه راناوی ئاماژه کۆ دهبی، دهبی بهرئاماژهش کۆ بی. ئەو رسته له زماڤی کوردی و فارسی دهتوانین بهو چەشنه بییان نووسینهوه. ئەوانه، کراسه کانی منن.

اینها، پیراهنهای من هستند.
 * هۆوانه، کراسی منن.

آنها، پیراهن من هستند.
 Those are my shirts.

بهلام ئەو رستانهی تا ئیستا باسماڤ کردن دهتوانین به شیوازیکی دیکه بهیان بکهین. بۆ روون بوونه سهرنج دههینه ئەو وینانهی خوارهوه.

ئەو کراسه، هی منه.

این پیراهن، مال من است.

This shirt is mine.

لهو دۆخه دا زماڤی کوردی تاییه تمهندی به کی ههیه که له زماڤی فارسی و ئینگلیسی دا نی. به. وهکوو دهبینین لیره دا ئیوی بهرئاماژه راستهوخۆ ئاماژهی پی کراوه. واته "این پیراهن" بهرهبهواله "مال من است" ههواله. وهکوو دهبینین به ههلسهنگانن له گەل دۆخی پیشو که "ئەوه (این) [this]" به تهنبایی بهرهبهوال بو هیچ گۆرانکاری بهک له ئیوی بهرهبهوال دا نههاتۆته پیش. واته "این" یان "this" پیش ئیوی بهرئاماژهی "پیراهن" یان "shirt" دا دین. بهلام ئایا له زماڤی کوردی ئەو رستهیه لهو دۆخه دا لهو پیکهاته ساز دهبی؟! ئایا له زمانه کوردی ئەو رستهیه ئاوا دهکوترئ:

ئەوه کراس هی منه.

به دنیایی ناا!!! زماڤی کوردی لیره دا تاییه تمهندی خۆی دهردهخا. واته کاتیك ئیویک راستهوخۆ ئاماژهی پی بکهین و راناوی ئاماژه و بهرئاماژه له گەل یه کتر بینه بهرهبهوال، ئەو کاته پیستی "ه" له راناوی بهرئاماژه به کۆتایی ئیوی بهرئاماژه دهلکی. واته له رستهی "ئەوه کراسه هی منه" دا، "ه" له "کراسه" دهگه رستهوه بۆ "ئەوه". ئەو دۆخه بۆ راناوهکانی دیکهش دههینه بهرباس.

* هۆو کراسه هی منه.

آن پیراهن مال من است.

That shirt is mine.

وهکوو دهبینین لیرهش دا، پیستی "ه" له راناوی "هۆوه" کاتیك که راستهوخۆ ئاماژه به ئیویک دهکردی، له راناو جودا دهبیتهوه و به کۆتایی ئیوی بهرئاماژه دهلکی. واته له سیستمی زماڤی کوردی دا ئەو رستهیه له رووی پیکهاته وه ههلهیه و بووئیکی نی. به.

هۆوه کراس هی منه!!!

به گشتی دهتوانین بلین کاتیك ئیویکی تاک که به پیستی بیدهنگ کۆتایی بی و به راناوهکانی تاییهت به ئیوی تاک (ئەوه و هۆوه) ئاماژهیان پی بکهین پیستی "ه" له راناوهکانی "ئەوه" و "هۆوه" جیا دهبیتهوه و به ئیوی بهرئاماژه دهلکی.

ئەو کچه	هۆو کچه	ئەو کوره	هۆو کوره
ئەو ژنه	هۆو ژنه	ئەو پیاوه	هۆو پیاوه
ئەو کهوشه	هۆو کهوشه	ئەو شهقامه	هۆو شهقامه
ئەو گۆله	هۆو گۆله	ئەو کتیبه	هۆو کتیبه

کاتیك که ئیوی بهرئاماژه به پیستی دهنگدار کۆتایی بی، کاتیك پیستی "ه" له راناوهکانی "ئەوه" و "هۆوه" بیههوی به کۆتایی ئیوی بهرئاماژه بلکی که خۆی به پیستی دهنگدار کۆتایی دئ، لهو دۆخه دا پیستی بیدهنگی "ی" [y] نیوان پیستی کۆتایی ئیوی و "ه" ی راناوهکان دئ. بۆ روون بوونهوه سهرنج دههینه ئەو وینانهی خوارهوه.

Those shirts are mine.

دەبىنن لە زمانى ئىنگىلىسى كاتىك ئاماژە بە ئىيىكى كۆي دەور دەكرى
تەنبا پىيىستە كە راناوى كۆي تايەت بە دەور (those) لە پىش ئىيى كۆ
(shirts) دا بىنن. لەو دۆخەش دا بۆ زمانى فارسى دا ھەر ئەو پىسىارە
ھەيە كە ولام و شى كىرئەو ھەي دەھىلئەو بە كەسانى فارسى زمانى
شارەزا لە بواری رىزما دا.

وھكوو راناوى "ئەوانە" لەو دۆخەش دا دەتوانن بە شى كىرئەو ھەيە كى وھك
يەك، باسەكە درىزە بەدەين. واتە لە قۇناغى يەكەم دا رىستە كە بەو چەشنە
بوو:

ھۆوانە كراس ھى منن.

لەو دۆخەش دا "انە" لە راناوى "ھۆوانە" جودا دەبىتەو ھە و بە ئىيى
بەرئاماژەو دەلكى.

بە كشتى دەتوانن بلىن، كاتىك بمانەوئ ئاماژە بە ئىيىك كۆ بەكەين
كە بە پىتى بىدەنگ كۆتايى بى، "انە" لە راناوھە كانى "ئەوانە" و "ھۆوانە"
جودا دەبىتەو ھە و بە ئىيى بەرئاماژەو دەلكى.

ئەو كچانە	ھۆو كچانە	ئەو كچانە	ھۆو كچانە
ئەو ژنانە	ھۆو ژنانە	ئەو پىوانە	ھۆو پىوانە
ئەو كەوشانە	ھۆو كەوشانە	ئەو شەقامانە	ھۆو شەقامانە
ئەو كۆلانە	ھۆو كۆلانە	ئەو كىتبانە	ھۆو كىتبانە

بەلام كاتىك ئاماژە بە ئىيىك بەكەين كە بە پىتى دەنگدار كۆتايى بى
(بىجگە لە پىتى دەنگدارى "ە")، پىتى بىدەنگى "ى" [y]، نىوان پىتى
دەنگدارى كۆتايى ئىو پىتى دەنگدارى "ا" "انە" دا دى.

ئەو دەريايانە	ھۆو دەريايانە	ئەو رىگايانە	ھۆو رىگايانە
ئەو خانوويانە	ھۆو خانوويانە	ئەو ھىشويانە	ھۆو ھىشويانە
ئەو چىرۆيانە	ھۆو چىرۆيانە	ئەو ئاسۆيانە	ھۆو ئاسۆيانە
ئەو شووتىيانە	ھۆو شووتىيانە	ئەو كانىيانە	ھۆو كانىيانە
ئەو ھەرمىيانە	ھۆو ھەرمىيانە	ئەو دىيانە	ھۆو دىيانە

بەلام كاتىك ئىو بە پىتى دەنگدارى "ە" [e] كۆتايى بى، پىتى دەنگدارى
"ە" لادەجى و "انە" بە كۆتايى ئىو دەلكى.

ew sūşe+ane → (e → ×) ⇒ ew sūsane

ئەو شووشانە	ھۆو شووشانە	ئەو ئەستىرانە	ھۆو ئەستىرانە
ئەو كۆلمانە	ھۆو كۆلمانە	ئەو ھىلكانە	ھۆو ھىلكانە
ئەو بازنانە	ھۆو بازنانە	ئەو پەپولانە	ھۆو پەپولانە

دەگەرئەنەو سەر باسى راناوى پىئەندى.

بە روون كىرئەو ھەي راناوى ئاماژە ئىستە دەتوانن ولامى ئەو پىسىارە
بەدەينەو كە دەورى "ە" لە وشە كانى "كىتەبە" و "ژنانە" لە رىستە كانى
خوارەو دا چىيە:

"ئەو كىتەبەي دات بە من خۆش بوو."

ئەو دەريايە	ھۆو دەريايە	ئەو رىگايە	ھۆو رىگايە
ئەو شووشەيە	ھۆو شووشەيە	ئەو ئەستىرەيە	ھۆو ئەستىرەيە
ئەو خانوويە	ھۆو خانوويە	ئەو ھىشويە	ھۆو ھىشويە
ئەو چىرۆيە	ھۆو چىرۆيە	ئەو ئاسۆيە	ھۆو ئاسۆيە
ئەو شووتىيە	ھۆو شووتىيە	ئەو كانىيە	ھۆو كانىيە
ئەو ھەرمىيە	ھۆو ھەرمىيە	ئەو دىيە	ھۆو دىيە

ھەرھەدا كاتىك ئىيىكى كۆ بە چەشنىك ئاماژەي پىبكردى كە لە گەل
راناوى ئاماژە لە رىستە دا دەورى بەرھەوالىيان ھەبى، ئەو كات كۆرئانكارى
دىكە دىتە بەرچا. بۆ تىگەبىشتن زياتر باسە بە ھىنانەو ھەي وئىنە درىزە
دەدەين.

* ئەو كراسانە ھى منن.

اين پىراھن ھا مال من ھستند.

These shirts are mine.

وھكوو دەبىنن لە زمانى ئىنگىلىسى كاتىك ئىيىكى كۆ رىستەو ھۆ
ئاماژەي پىبكەين، راناوى ئاماژەي كۆ (these) پىش ئىيى كۆ (shirts)
دى و كۆرئانكارى دىكە نايەتە كۆر. لە زمانى فارسىش دا وھكوو دەبىنن
بۆ كۆ كىرئەو ھەي ئىيى كۆ رىستە كە بە شىبازىكى دىكە ساز بۆتەو. لە
كىتەبە كانى رىزمايى زمانى فارسى قوتابخانە كان ھىچ وئىنەيەك بۆ بە كار
ھىنانى راناوھە كانى ئاماژە كاتىك دەورى بەرھەوالى لە رىستە دا بىنن
نىيە. واتە پىسىار ئەو ھەي ئايا لە زمانى فارسى بۆ ئەو دۆخە، لە راناوى
ئاماژەي تاك كەلك و ھەردەگرن و تەنبا پىيىستە ئىو كە كۆ كەيەو ھەي
ئەو ھەي كە "ھا" لە "اين ھا" جيا دەبىتەو ھە و بە ئىيى بەرئاماژەو دەلكى؟

لەو دۆخەش دا زمانى كوردى تايەتمەندى خۆي ھەيە. لە زمانى كوردى دا
دەتوانن ئەو دۆخە بەو چەشنە شى كەينەو، لە قۇناغى يەكەم دا ئەو
رىستەيە بەو چەشنە بوو:

ئەوانە كراس ھى منن.

بەلام كاتىك رىستەو ھۆ ئاماژە بە ئىيىكى كۆ بەكەين و راناوى ئاماژە و
بەرئاماژە لە گەل يە كتر بىنە بەرھەوال، "انە" لە راناوى "ئەوانە" جيا
دەبىتەو ھە و بە ئىيى بەر ئاماژەو دەلكى. رەنگە بۆچوونىك بلى كە لە
زمانى كوردى دا كاتىك بمانەوئ لەو دۆخە دا ئاماژە بە ئىيى كۆ بەكەين،
لە راناوھە كانى تاك كەلك و ھەردەگرن و ئىيى بەرئاماژە كۆ دەكەينەو.

واتە رىستە كە لە قۇناغى يەكەم بەو چەشنە بوو:

ئەو كراسان ھى منن.

دوايى "ە" لە راناوى "ئەو" جودا بۆتەو ھە و بە ئىيى بەرئاماژەو لكاو. بۆ
ولام دەتوانن بلىن كە وھكوو ئاماژەمان پى كىر لە زمانى كوردى ئىيى
بەرئاماژە كۆ ناكىتەو (كاتىك ئىيى بەرئاماژە لە رىستە دا دەورى
ھەوالى ھەبو) تاكوو پرومان ھەبى بۆچوون باس كراو دروست بى.

* ھۆو كراسانە ھى منن.

آن پىراھن ھا مال من ھستند.

"ئەو ژنانەى دوینی هاتن خزمى من بون."

ئىستا پروونە كە "ه" دەگەرپتەو سەر "ئەو" تاكوو بەیەكەو پاناو "ئەو" ساغ كەنەو.

ئەو پىكها تەى كە لە ھەمان سەرچاوە دا بەو شىوازە كوتراو:

"ئەگەر لە پىش ناو ناسیاو "ئەم" یا "ئەو" بى پىويست ناكا (كەى) و (كانى) دەكار بكرى"

بەو چەشنە چاكى كەینەو:

"كاتىك لە پىش نىو ناسیاو "ئەو" (بە گشتى پاناو كانى ئاماژە) بى(ن) پىويست ناكا "ئەكە" یا "ئەكان" [بە گشتى پاشكەرە كانى ناسیاو كەرەو] كەلكيان لى وەر بگىردى. سەرنج دەدەینە وینە كانى خوارەو:

كوپەكە ← ئەو كوپە كوپەكان ← ئەو كوپانە

كچەكە ← ئەو كچە كچەكان ← ئەو كچانە

كیژەكە ← ئەو کیژە کیژەكان ← ئەو کیژانە

چۆمەكە ← ئەو چۆمە چۆمەكان ← ئەو چۆمانە

بووكەكە ← ئەو بووكە بووكەكان ← ئەو بووكانە

شارەكە ← ئەو شارە شارەكان ← ئەو شارانە

ھەرودھا بۆ ئەو نىوانەى كە بە پىتى دەنگدار كۆتاییان دى بەو چەشنەى

كە پاشكەرى ناسیاو كەر لادەچى و پاناو ئاماژى و بەرئاماژە بەو شىوازەى

كە باسما ن كەرد لە كەل ياكتر دىن.

رپىكاكە ← ئەو رپىكايە رپىكاكان ← ئەو رپىكايانە

شوووشەكە ← ئەو شووشەىە شووشەكان ← ئەو شووشانە

ھەلۆكە ← ئەو ھەلۆیە ھەلۆیەكان ← ئەو ھەلۆيانە

ماسىیەكە ← ئەو ماسىیە ماسىیەكان ← ئەو ماسىیەیانە

خانووویەكە ← ئەو خانووویە خانووویەكان ← ئەو خانووویانە

بەھىیەكە ← ئەو بەھىیە بەھىیەكان ← ئەو بەھىیانە

۸- بەركار و شوینی ناسە لە رستە دا

لە باسە كانى پىشتر بە تەسەلى باسى ناسە (شناسە) كرا. بەلام كاتىك

رستە ساز دەبى، لە زمانى كوردى شوینی ناسە لە ھىندىك دۆخ دا

دەگۆردى. ئەو تايبەتمەندىیە كە لە زمانى كوردى ھەى پىويستە بە وردى

سەرنجى بدرىتى. وەكوو دەزانىن بەركار (مفعول) بەشپىك لە رستەى كە

لە فرمانى تپەر دا دەردەكەوئ و كارى رستە بە سەر ئەو دا پروو دەدا.

لە ھەمان سەرچاوە دا باسى جىناوى بەركارى (ضمير مفعولى) كراو؛ وە

نووسراو كە:

لە كاتىكدا جىناو بەركار بى بە دوو جۆرە لە رستەدا دەبىندى: ۱- بە

شكلى جىاواز (منفصل) ۲- شكلى نووسەنەكە (متصل)

بۆ جىاواز ئاوا باس كراو:

ئەمنى ئىمەى

ئەتۆى ئىوہى

ئەوئى ئەوانى

بۆ شى كەردنەوئى ئەو باسە ئەو رستانە دىنىتەو:

رژگار ئەمنى دىت رژگار ئىمەى دىت

رژگار ئەتۆى دىت رژگار ئىوہى دىت

رژگار ئەوئى دىت رژگار ئەوانى دىت

لپەرەش بە راشكاوى شوینی زمانى فارسى ديارە. واتە رستە كە لە كەل زمانى فارسى ھەلسە نكىندراو.

رژگار ئەمنى دىت

رژگار مەن را دىد

بەو ھەلسە نكاندنە سەرەتايىیە وایان لىكداو تەو كە لە زمانى كوردى دا "ئەمنى" بەرامبەر بە "مەن را" داندراو. بەلام تووشى ھەلەىك ھاتون چونكىن لە شوینی ناسە لە رستە دا ئاكدار نىن و پىكەى بەركار لە رستە دا جوان لى تىنە كەيشتون!

لەو رستانەى سەرەو بەر، رژگارە كە سىھەم كەسى تاكە. ئىستا بەكەرى رستە دەگۆرپن و دەى كەىن بە یە كەم كەسى تاك واتە ئەمەن.

ئەمەن ئەتۆم دىت ئەمەن ئىوہم دىت

ئەمەن ئەووم دىت ئەمەن ئەوانم دىت

لەو رستانەى سەرى ئەگە لە ھەمان سەرچاوە پەىرەو بەكەىن دەبى بلپىن كە "ئەتۆم"، "ئەوم"، "ئىوہم" و "ئەوانم" جىناوى بەركارىن!!! ئەگە بە پىى ھەمان سەرچاوە "ئەمنى"، "ئەتۆى"، "ئەوى"، "ئىمەى"، "ئىوہى" و "ئەوانى" جىناوى بەركارى بن بۆ چى كاتىك كە بەكەر دەگۆرپن "ئەتۆى" دەبىتە "ئەتۆم"، "ئەوى" دەبىتە "ئەوم"، "ئىوہى" دەبىتە "ئىوہم" و "ئەوانى" دەبىتە "ئەوانم"؟ ئەگە ئەوانە بە راستى جىناون، بۆ چى دەگۆردىن؟ كاتىك دەلپن "ئەمەن" جىناوى بەكەرى بە ئەو جىناو لە ھەموو زەمان و ھەموو دۆخىك دا بەكەرە، بەركار ھەر كەسىك و ھەر شتىك بى، "ئەمەن" لە دەورى بەكەرى خۆى دا دەمىنىتەو. بەلام ئەوئى كە بۆ چى ئەو جىناوانە كاتىك دەورى بەركارى لە رستە دا دەبىن، مۆرفىمى دىكەىان پىوہ دەلكى و ھىندىك كەس تووشى ئەو ھەلەىە دەكا كە جىناوكان لە كەل ئەو مۆرفىمەى كە بە جىناو كەوہ دەلكى، جىناوى بەركارى ساز دەكەن جىگای سەرنجە. بۆ پروون بونە و شى كەردنەوئى ئەو باسە سەرنج دەدەینە ئەو رستانەى خوارەو كە رژگار لەو رستانە دا بەركارە:

ئەمەن رژگارم دىت ئىمە رژگارم دىت

ئەتۆ رژگارم دىت ئىوہ رژگارم دىت

ئەو رژگارم دىت ئەوان رژگارم دىت

وہكوو دەبىن لە تەواوى رستەكان دا بە چاو پىخشاندىكى سەرەتايى دەبىن فرمانى تەواوى رستەكان "دىت"ە، بەلام بەكەر لە تەواوى رستەكان

دا جیساوازه و شه‌ش که‌سی (که‌سانی) جیساوازن. وه‌کوه‌ده‌زانیین هه‌ر قه‌واره‌یه‌ک ناسه‌ی تاییه‌ت به‌ خۆی هه‌یه، به‌لام‌ئه‌و پرسیاره‌ دیتته‌ گۆزێ که‌ بۆ‌چێ له‌ رسته‌کانی سه‌ره‌وه‌ فرمان‌به‌ چاوته‌نیا "دیت" دیتته‌ به‌رچاوا! ئه‌و پرسیاره‌ ده‌بێ بکه‌ین که‌ ناسه‌کانی قه‌واره‌کان له‌ کوێن و چی‌یان لێ‌ها‌توووه‌؟ کاتیک‌ چاوگی "دیتن" له‌ زه‌مانی رابردووی ساکار سه‌رف ده‌که‌ین قه‌واره‌کان به‌و چه‌شنه‌ بوون، وه‌کوو باس‌مان کرد:

یه‌ که‌م که‌س	دیتم (dítim)	دیتمان (dítman)
دووهم که‌س	دیتت (dítit)	دیتتان (díttan)
سێهه‌م که‌س	دیتی (dítî)	دیتیان (dítyan)

وه‌کوو ده‌بینین هه‌ر قه‌واره‌یه‌ک ناسه‌ی تاییه‌ت به‌ خۆی هه‌یه‌ تا له‌ رووی ناسه‌ بتوانین بکه‌ری رسته‌ دیاری بکه‌ین. ناسه‌کان له‌ قه‌واره‌کان له‌ ژیریان خه‌ت کێشراوه‌. به‌ هه‌له‌سه‌نگاندنی سه‌رفی ئه‌و قه‌وارانه‌ له‌ گه‌ل رسته‌کانی سه‌ره‌وه‌ بۆمان ده‌ده‌که‌وه‌ی که‌ ناسه‌کان به‌ به‌رکاری رسته‌ (رزگار) لکان. له‌ رسته‌کانی خواره‌ی ناسه‌کان له‌ کوێن؟

رزگار ئه‌منی دیت	رزگار ئیمه‌ی دیت
رزگار ئه‌تۆی دیت	رزگار ئیوه‌ی دیت
رزگار ئه‌وی دیت	رزگار ئه‌وانی دیت

له‌ سه‌رفی چاوگی "دیتن" له‌ زه‌مانی رابردووی ساکار دیتمان که‌ ناسه‌ی سێهه‌م که‌سی تاک "ی" یه‌ [i] و قه‌واره‌که‌ی "دیتی" یه‌. که‌ وابوو له‌ رسته‌کانی سه‌ره‌وه‌ ئه‌و "ی" یه‌ ده‌نگداری که‌ به‌ جیناوه‌کانه‌وه‌ لکاوه‌ ناسه‌ی بکه‌ری فرمان‌اته‌ رزگار که‌ سێهه‌م که‌سی تاکه‌. که‌ ابوو زاراوه‌ی کوردی سوێری جیناوی به‌رکاری بوونی نی‌یه‌ و جیناوه‌کان ده‌توانن بکه‌ریان به‌رکار بن. بۆ‌روون کردنه‌وه‌ و شی کردنه‌وه‌ی زیاتری به‌رکار و ناسه‌ له‌ زمانی کوردی باسه‌که‌ زیاتر درێژه‌ ده‌ده‌ین. بۆ‌ئه‌وه‌ مه‌به‌سته‌ یه‌کیک له‌ رسته‌کان که‌ بکه‌ر رزگار واته‌ سێهه‌م که‌سی تاک و به‌رکار یه‌ که‌م که‌سی تاک واته‌ ئه‌من بچ که‌ ته‌واوی زه‌مانه‌کان ده‌دینه‌ به‌رباس. زه‌مانه‌کانی:

رابردووی ساکار (ماضی ساده)، رابردووی به‌رده‌وام (ماضی استمراری)، رابردووی نه‌قلی (ماضی نقلی)، رابردووی دوور (ماضی بعید) و زه‌مانی ئیستا (زمان حال). ده‌مانه‌وه‌ی که‌ به‌و هه‌له‌سه‌نگاندنه‌ تاییه‌تمه‌ندی‌یه‌کی زمانی کوردی ده‌رخه‌ین. سه‌رنج ده‌دینه‌ رسته‌کانی خواره‌وه‌:

رابردووی ساکار	رزگار ئه‌منی دیت (دیتی)
رابردووی به‌رده‌وام	رزگار ئه‌منی ده‌دیت (ده‌ی دیت)
رابردووی نه‌قلی	رزگار ئه‌منی دیتوووه‌ (دیتوویه‌)
رابردووی دوور	رزگار ئه‌منی دیتبوو (دیتبوو)
ئیستا	رزگار ئه‌من ده‌بینی (ده‌بینی)

قه‌واره‌کانی سێهه‌م که‌سی تاک له‌ نی‌و که‌وانه‌کان دا نووسراوه‌ و ناسه‌ی هه‌ر کامیک‌ دیاری کراوه‌. پیک‌هاتی زه‌مانه‌کانی رابردووی به‌رده‌وام، نه‌قلی و دوور لێره‌ دا باس‌ ناکرێ، به‌لام‌ ناسه‌کانی هه‌موویان له‌ ژیری خه‌ت

کێشراوه‌. وه‌کوو ده‌بینین له‌ زه‌مانه‌کانی رابردوو به‌ گشتی له‌ رسته‌ دا ناسه‌کان فرمان‌یان چی‌ هێشتوووه‌ و به‌ به‌رکاره‌وه‌ لکان، به‌لام‌ له‌ زه‌مانی ئیستا ناسه‌ی فرمان‌ له‌ سه‌ر چی‌گای خۆم ماوه‌ته‌وه‌. بۆ‌روون بوونه‌ و گه‌یشتن به‌ ئاکامیک‌ به‌هێزتر فرمانیک‌ی تێپه‌ری دیکه‌ له‌ ته‌واوی زه‌مانه‌کان دا سه‌رف ده‌که‌ین. ئه‌و جار بکه‌ری رسته‌، یه‌ که‌م که‌سی تاک واته‌ ئه‌من ده‌بێ. بۆ‌ئه‌وه‌ مه‌به‌سته‌ چاوگی "شکاندن" ده‌دینه‌ به‌رباس که‌ فرمانیک‌ی تێپه‌ره‌:

رابردووی ساکار	ئه‌من شووشه‌م شکاند (شکاندم)
رابردووی به‌رده‌وام	ئه‌من شووشه‌م ده‌شکاند (ده‌شکاندم)
رابردووی نه‌قلی	ئه‌من شووشه‌م شکاندوووه‌ (شکاندوووه‌)
رابردووی دوور	ئه‌من شووشه‌م شکاندبوو (شکاندبووم)
ئیستا	ئه‌من شووشه‌ ده‌شکینم (ده‌شکینم)

لێره‌ش ده‌بینین که‌ ناسه‌کان له‌ زه‌مانه‌کانی رابردوو دا به‌ به‌رکاری رسته‌ واته‌ "شووشه‌" وه‌ لکان. به‌لام‌ له‌ زه‌مانی ئیستا وه‌کوو چاوگی "دیتن" ناسه‌ فرمان‌ چی‌ ناهێلێ. ئیستا خه‌ریکه‌ به‌ ئاکامیک‌ ده‌که‌ین که‌ زمانی کوردی له‌ زمانه‌کانی دیکه‌ جیساوازه‌ ده‌کاته‌وه‌. بۆ‌کاری زۆرتر وینه‌یه‌کی دیکه‌ش ده‌دینه‌ به‌رباس. ئیستا ته‌واوی قه‌واره‌کان بۆ‌ چاوگی "نووسین" له‌ زه‌مانه‌کانی رابردووی دوور و زه‌مانی ئیستا سه‌رف ده‌که‌ین و له‌ گه‌ل یه‌کتر هه‌ل‌یان ده‌سه‌نگینین تاکوو به‌ گه‌یشتن به‌ ئاکامیک‌ی گشتی و هه‌مه‌هایه‌نه‌ ریتوین بین.

زه‌مانی رابردووی دوور به‌و چه‌شنه‌یه‌:

من نامه‌م نووسی بوو (نووسی بووم)	ئیمه‌ نامه‌مان نووسی بوو (نووسی بوومان)
تۆ نامه‌ت نووسی بوو (نووسی بووت)	ئیه‌ نامه‌تان نووسی بوو (نووسی بووتان)
ئه‌و نامه‌ی نووسی بوو (نووسی بووی)	ئه‌وان نامه‌یان نووسی بوو (نووسی بوویان)

هه‌روه‌ها زه‌مانی ئیستا ده‌بیتته‌:

ئه‌من نامه‌م ده‌نووسم	ئیمه‌ نامه‌م ده‌نووسین
ئه‌تۆ نامه‌م ده‌نووسی	ئیه‌ نامه‌م ده‌نووسین
ئه‌و نامه‌م ده‌نووسی	ئه‌وان نامه‌م ده‌نووسین

وه‌کوو ده‌بینین له‌ زه‌مانه‌کانی رابردوو، ناسه‌ له‌ قه‌واره‌ جودا ده‌بیتته‌وه‌ و به‌ به‌رکاره‌وه‌ ده‌لکێ، ئه‌و تاییه‌تمه‌ندی‌یه‌ له‌ زمانی کوردی دا هه‌یه‌ که‌ ده‌بێ سه‌رنجی به‌دینه‌ی. نابێ له‌ بیرمان بچێ که‌ ته‌نیا له‌ فرمانه‌ تێپه‌ره‌کان ناسه‌ له‌ قه‌واره‌ جودا ده‌بیتته‌وه‌ و له‌ فرمانی تێپه‌ره‌ دا ناسه‌ له‌ قه‌واره‌ دا ده‌میتیتته‌وه‌ چونکین ئه‌و فرمانانه‌ تێپه‌ر به‌ به‌رکار نین. خالی گرینگی دیکه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ زه‌مانی ئیستا دا ناسه‌ له‌ قه‌واره‌ دا ده‌میتیتته‌وه‌.

که‌ وابوو له‌ سه‌رچاوه‌ی باسکراو که‌ جیناوی به‌رکاری باس کردبوو و "ئه‌منی"، "ئه‌تۆی"، "ئه‌وی"، "ئیمه‌ی"، "ئیه‌وی"، "ئه‌وانی" وه‌کوو جیناوی به‌رکاری ناساندوووه‌، له‌ هه‌له‌ دان و ده‌بێ بلێین که‌ زاراوه‌ی کوردی سوێری جیناوی به‌رکاری تیدا نی‌یه‌ و مؤزفیمی "ی" که‌ به‌ جیناوه‌کانه‌وه‌ لکاوه‌

ناسه ی سیټهم که سی تاکی فرمانه.

"هه وئ":

کس	تاک	کۆ
ی. ک	دهم هه وئ (demhewê)	دهمان هه وئ (demanhewê)
د. ک	دهت هه وئ (dethewê)	دهتان هه وئ (detanhewê)
س. ک	دهی هه وئ (deyhewê)	دهیان هه وئ (deyanhewê)

لیټره دا ده بینین که ناسه کان له گه ل ناسه ی فرمانه کانی دیکه له زه مانه ی ئیستا دا زۆر جیاوازن. ئەگه سه رنج بدهین ده بینین که ناسه کانی چا وگی "هه ویستن" له زه مانه ی ئیستا دا وه کوو ناسه کانی فرمانه ی تیپه پ له زه مانه کانی رابردوو یه. تیپینی یه کی دیکه شه وه یه که فرمانه کانی دیکه وه کوو له به شی ناسه ی زه مانه ی ئیستا له به شی ۱ باس مان کرد قه واره کان به شیوازی خواره وه ساز ده بوون:

ده + بنه ی ئیستا + ناسه

به لآم له چا وگی "هه ویستن" ده بینین که قه واره کان به شیوازی خواره وه ساز ده بن:

ده + ناسه + بنه ی ئیستا

بۆ ده رخستنی جیاوازی یه کی دیکه ی چا وگی "هه ویستن" باسه که به ساز کردنی رسته بۆ ته وای که سه کان درێژه ده ده یین:

ئهم نایم ده وئ	ئیمه ناومان ده وئ
ئهتۆ ئاوت ده وئ	ئیهو ئاوتان ده وئ
ئهو ئاوی ده وئ	ئهوان ئاویان ده وئ

کوتمان که له زه مانه ی ئیستا دا ناسه قه واره جی ناهیلێ و له چوار چیوه ی قه واره دا ده مینیتته وه، به لآم ده بینین که چا وگی "هه ویستن" وه کوو زه مانه کانی رابردوو، ناسه کانی به بهر کاره وه ده لکی. ده توانین بلین که چا وگی "هه ویستن" له زه مانه ی ئیستا دا تاییه تمه ندی یه کانی زه مانه ی رابردوو یه یه، واته چا وگی "هه ویستن" چا وگیکه "دوو لایه نه یه". هه لبهت شه فرمانانه ی که به تیزافه بوونی باشگر به چا وگی "ویستن" [هه ویستن] فرمانیکه نوئ ساز ده کن، تاییه تمه ندی یه کانی چا وگی "ویستن" یان ده بی. بۆ وینه چا وگی "خۆش ویستن":

ئهمن هیرۆم خۆش ده وئ	ئیمه هیرۆمان خۆش ده وئ
ئهتۆ هیرۆت خۆش ده وئ	ئیهو هیرۆتان خۆش ده وئ
ئهو هیرۆی خۆش ده وئ	ئهوان هیرۆیان خۆش ده وئ

وه کوو ده بینین له چا وگی "خۆش ویستن" یش دا، وه کوو چا وگی "هه ویستن" ناسه کان به بهر کاره وه ده لکی.

ناگامه کانی شه و باسه

* له زاراوه ی کوردی سوژانی دا جیناوی بهرکاری نی یه و جیناوه کان ده توان له رسته دا ده وری بکه ری، بهرکاری یان ... بینین.
* له زه مانه ی رابردوو دا ناسه کانی فرمانه ی تیپه پ به بهر کاره وه ده لکین.

ئه که له بیرمان بی له زه مانه کانی رابردوو دا ته نانهت ناسه ی فرمانه ی تیپه پ و تیپه پهر جیاواز بوون. ئیستا جیاوازی یه کی دیکه دیته بهر چا و. شه وه شه وه یه له زه مانه ی رابردوو، ناسه ی فرمانه ی تیپه پ له رسته دا قه واره به جی دیلێ و به بهر کاره وه ده لکی؛ به لآم فرمانه ی تیپه پهر ناسه له نیو قه واره دا ده مینیتته وه. بۆ روون بوونه و سه لماندن، فرمانیکه تیپه پهر له زه مانه کانی رابردوو و ئیستا دا سه رف ده که یین تا بینین که ناسه کان له قه واره دا ده مینیتته وه. چا وگی "رۆشتن" بۆ یه که م که سی تا ک ده ده یینه بهر باس:

رابردوو ی ساکار	ئهمن کاتژمیر دوو رۆشتیم
رابردوو ی بهر ده وام	ئهمن کاتژمیر دوو ده رۆشتیم
رابردوو ی نه قلی	ئهمن کاتژمیر دوو رۆشتوو
رابردوو ی دوور	ئهمن کاتژمیر دوو رۆشتبوو
ئیستا	ئهمن کاتژمیر دوو ده رۆم

ده بینین که له فرمانه ی تیپه پهر دا هم له زه مانه کانی رابردوو و هم له زه مانه ی ئیستا، ناسه له چوار چیوه ی قه واره دا ده مینیتته وه.
له زمانه ی ئینگلیسی دا جیناوی بکه ری و بهرکاری له یه کتر جیاوازن. جیناوه بکه ره کان بریتن له:

(ئهو - بۆ ژن) She, (ئهو - بۆ پیاو) He, (ئهتۆ و ئیهو) You, (ئهمن) I, (ئهوان) They, (ئیمه) We, (شه و - شته کان) It

هه ره ها جیناوه بهرکاری یه کان بریتن له:

(بۆ شه و - پیاو) him, (بۆ شهتۆ و ئیهو) you, (بۆ شه من) me
(بۆ شه وان) them, (بۆ ئیمه) us, (بۆ شته کان) it, (بۆ شه و - ژن) her
بۆ وینه رسته ی "ئهمن شه وانم دیت" ده بیته:

I saw them.

لیټره دا "ئهمن" بکه ره و "ئهوان" بهرکارن. که وا بوو ده بی له جیناوی تایبته به دۆخی بکه ری و بهرکاری که سه کان که لک وه درگیرین. بۆ وینه رسته که به چه شنی خواره وه هه لیه و له پیکه هاتی زمانه ی ئینگلیسی جی نا کړئ:

I saw they!!!

قیبینی یه کی ورد

له به شی ناسه کان (به شی ژماره ۱) دا کاتیک زه مانه ی ئیستا مان باس ده کرد به وه گه ییشتن که له زه مانه ی ئیستا و داها توو، تیپه پهر یان تیپه پهر بوونی فرمان شوین له سه ر ناسه دانانێ. به له بهر چا و نکرتنی بزۆکه و ده نگدار بوونی پیته کان ناسه کان به و چه شنه بوون:

م - ی - ئ - ین - ن - ن

جیگای سه رنجه چا وگی "هه ویستن" [یان "ویستن"] ناسه کانی جیاواز له ناسه کانی فرمانه کانی دیکه له زه مانه ی ئیستا دایه. سه رنج ده ده یینه سه رفی قه واره کانی چا وگی "هه ویستن" که بنه ی ئیستا که ی ده بیته

واته بۆ بېنېنه‌وه‌ی ناسه‌ی فرمانی تېپه‌پر له رسته دا ده‌بې له هه‌نگاوی به‌که‌م به‌رکار دیاری بکه‌ین.

* له زه‌مانی ئیستا دا ناسه‌کانی فرمانی تېپه‌پر له چوارچېوه‌ی قه‌واره‌کان دا ده‌مېننه‌وه.

* له چا‌وگی "هه‌ویستن" و "خۆش ویستن" دا، ناسه‌کان له زه‌مانی ئیستا، به‌ پیچه‌وانه‌ی فرمانه‌کانی دیکه، ناسه‌کان به‌ به‌رکاره‌وه ده‌لکین و هه‌روه‌ها ناسه‌کانی وه‌کوو ناسه‌کانی فرمانه‌ تېپه‌پر له زه‌مانی رابردو ده‌چی.

۹- ئاوه‌لکار (قید)

ئاوه‌لکار به‌شیک له رسته‌یه که له سه‌ر کات، شوین، چۆنیه‌تی... به‌رپوه چوونی کار ده‌دوئ. ئاوه‌لناو چهند چه‌شنی هه‌یه له به‌ کورتی باسیان ده‌که‌ین:

* **ئاوه‌لکاری کات:** به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌کوئری که کاتی روودانی کار دیاری ده‌کا. ئاوه‌لکاره‌کانی کات بریتن له: دۆینی، سبه‌ینی، شه‌وی، پاره‌که، سالیکی دیکه، دوابی، ئیستا، به‌یانی، نیوه‌رۆ، ئیواری...

سبه‌ینی ده‌چم بۆ بۆکان

دوابی نامه‌که ده‌نووسم

* **ئه‌وه‌لکاری شوین:** به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌کوئری که کاتی روودانی کار دیاری ده‌کا. ئاوه‌لکاره‌کانی کات بریتن له: لیره [له ئیره]، له‌وی [له ئه‌وی]، له سه‌ر، له بن [له ژیر]، له خواره‌وه، له سه‌ره‌وه، لا...

پێری لیره پیاویکم دیت.

پینووسه‌که‌م له بن میزه‌که که‌وتبوو.

ئێواری هیوام له شه‌قام دیت.

* **ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی:** ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌کوئری که چۆنیه‌تی روودانی کاریک دیاری ده‌که‌ن. ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی له زمانی کوردی دا بریتن له: بیده‌نگ، چاک، جوان، باش، سووک، خراب، خیرا...

ئه‌که سه‌رنج به‌دین ده‌بینین که ئه‌وه ئاوه‌لکارانه ده‌توانن ئاوه‌لناو (صفت) بن. ئه‌وه‌ی که ئه‌وه وشانه ئاوه‌لناو بن یان ئاوه‌لکار له رسته دا ده‌رده‌که‌وی. بۆ وینه سه‌رنج ده‌هینه ئه‌وه وینه‌ی خواره‌وه.

هیوا بیده‌نگ دانیشتوووه..... (بیده‌نگ: ئاوه‌لکار)

شوینی بیده‌نگ بۆ سه‌سانه‌وه خۆشه..... (بیده‌نگ: ئاوه‌لناو)

هیوا ده‌رگا‌که‌ی سووک پێوه‌دا..... (سووک: ئاوه‌لکار)

باری سووک ئاسان هه‌لده‌گیردری..... (سووک: ئاوه‌لناو)

* **ئاوه‌لکاری راده‌یی:** به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌کوئری که راده و چه‌ندی تی روودانی کاریک دیاری ده‌که‌ن. ئه‌وه ئاوه‌لکارانه بریتن له: زۆر، که‌م، بریک، تۆزیک، ئیجگار، هیندیک...

ئه‌ورۆ هه‌وا زۆر سارده.

ولاتی چین ئیجگار که‌وره‌یه.

* **ئاوه‌لکاری دووپات کردنه‌وه:** به‌و ئاوه‌لکارانه که دووپات بوونه‌وه‌ی کاریک دیاری ده‌که‌ن و رای ده‌که‌یه‌ن.

ئه‌وه وشانه بریتن له: دیسان، جاریکی دیکه [جاریکی تر]، سه‌رله‌نوئ، که‌ره‌تیکی دیکه، ...

کاتژمیر ۲، دیسان سه‌ری دوو‌کانه‌که ده‌ده‌مه‌وه.

سه‌رله‌نوئ ده‌ستمان به‌ کاره‌که کرده‌وه.

* **ئاوه‌لکاری نه‌رینی:** ئه‌وه ئاوه‌لکارانه که نه‌رینی و پوهنه‌دانی کاریک دیاری ده‌که‌ن.

ئه‌وه وشانه بریتن له: قه‌ت، هه‌چ کات، هه‌رگیز، به‌ هه‌چ شه‌یه‌که...

قه‌ت، چاو له دیداری خۆشه‌ویستان تیر نابێ.

هه‌چ کات بی‌پریم به‌ ئاسای هاتووچۆ نه‌کردوووه.

ئاوه‌لکاره‌کانی دیکه لیره دا باس ناکه‌ین و قه‌ناعه‌ت به‌وانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌که‌ین. له هه‌مان سه‌رچاوه دا بۆ باسی ئاوه‌لکار یه‌کتیک له‌و رستانه‌ی که

بۆ وینه هه‌نایه‌تی یه‌وه ئه‌وه رسته‌ی خواره‌وه‌یه:

▪ رزگار خه‌لکی بۆ‌کانه.

هه‌روه‌ها کوتراوه که "له‌و رسته‌یه دا بۆ‌کان جینگه و مه‌کانی ژبانی رزگار ده‌س نیشان ده‌کا و ئاوه‌لکاری مه‌کانه (قید مکان)."

جینگای ئاماژه‌یه که یه‌کتیک له تابه‌تمه‌ندی یه‌کانی ئاوه‌لکار ئه‌وه‌یه که ده‌توانی له رسته دا لاچی، بی ئه‌وه‌ی واته‌ی رسته تووشی که‌مایه‌سی بی. به‌لام له رسته‌ی "رزگار خه‌لکی بۆ‌کانه"، ئه‌که بۆ‌کان لابه‌ین رسته که ئاوی لیدی:

رزگار خه‌لکی...ه.

ده‌بینین که رسته‌که واتای خۆی له ده‌ست داوه و تووشی که‌مایه‌سی بووه. که‌وابوو بۆ‌کان لیره دا ئاوه‌لکار نی‌یه چونکین به‌ ده‌رهاویشتنی له رسته دا، واتای رسته ناته‌واو ده‌بی. ئه‌وه رسته‌یه ئه‌که به‌ چه‌شنی خواره‌وه بایه ده‌مان توانی بلین که بۆ‌کان ئاوه‌لکاری مه‌کانه:

رزگار له بۆ‌کان ده‌ژی.

ئێستا بۆ ئه‌وه‌ی که ده‌وری بۆ‌کان یان باشتره بلین کۆری نیوی "خه‌لکی بۆ‌کان" ده‌ربخه‌ین له به‌شی داها‌توو دا باسی له سه‌ر ده‌که‌ین.

۱۰- به‌لگه (مُسند) و به‌ر به‌لگه (مُسندالیه)

به‌لگه (مُسند) به‌شیک له هه‌وال (گزاره) که له باب‌ه‌ت به‌ر به‌لگه (مُسندالیه) شتیکی راسته‌قینه راده‌که‌یینی. کاتیکی بمانه‌وه‌ی باسی شتیکی بکه‌ن که راسته‌قینه‌یه‌که بی یان بمانه‌وه‌ی هه‌والیک راکه‌یینین و راسته‌قینه‌یه‌که به‌یان بکه‌ین له چا‌وگی "بوون" که‌لک وه‌رده‌گیرین. چا‌وگی بوون له زه‌مانی رابردو و داها‌توو و ئیستا دا سه‌رف ده‌بی و رسته‌یه‌که ساز ده‌کان که تییی دا "به‌لگه" وه‌کوو به‌شیک له هه‌وال ده‌رده‌که‌وی و "به‌ر به‌لگه" وه‌کوو به‌ر هه‌وال. له زمانی فارسی له "بود"، "هست" و "شد" که‌لک وه‌رده‌گرن بۆ ساز کردنی ئه‌وه رستانه. که "بود" و "هست" بۆ رسته‌ی

زانراو (معلوم) و "شد" بۆ رېستەي نەزانراو (مجهول) بە کار دئ. هەر وها له زمانی ئینگلیسی دا له فرمانه کانی "to be" که لک وهرده گرن بۆ مه بهستی ساز کردنی رسته له سەر بنه مای چاوگی "بوون". واته:

am, is, are/ was, were/ will

بۆ پروون بوونه وه سهرنج ددهينه رسته کانی خواره وه که له وئ دا "نه خووش" دهوری "به لگه" ی ههیه:

من نه خووش بووم (I was sick) ئیمه نه خووش بووین (we was sick)
 تۆ نه خووش بووی (you was sick) ئیوه نه خووش بوون (you was sick)
 ئەوان نه خووش بوو (he/she was sick) ئەوان نه خووش بوون (they was sick)

بۆ ئەوهی رسته کانی سهره وه له زه مانی داها توو دا بهیان بکه یین پئویسته بنه ی ئیستای چاوگی "بوون" بزانیین. بنه ی ئیستای چاوگی بوون ده بیته "ب؛" رپیک وه ک چاوگی "چوون" که بنه ی ئیستاکه ی ده بوو به "چ". له زه مانی داها توو دا ئەو رستانه ده بنه:

من نه خووش ده بم (من مریض می شوم).
 تۆ نه خووش ده بی (تو مریض می شوی).
 ئەو نه خووش ده بی (او مریض می شود).
 ئیمه نه خووش ده بین (ما مریض می شویم).
 ئیوه نه خووش ده بین (شما مریض می شوید).
 ئەوان نه خووش ده بین (آن ها مریض می شوند).

ئه که بمانه وئ ئەو رستانه که له زه مانی رابردوو و داها توو دا بهیان مان کردن له زه مانی ئیستا دا بکو ترین شتوای ساز بوونه و هیان رپیک جیاواز ده بی. لیره دا رسته کان رپیک وه کوو فرمانه کانی to be له زه مانی ئیستا ده بی. شتییک ده کو ترئ که راسته قینه یه بیان هه والیکه ی راسته. بۆ پروون بوونه وهی زیاتر سهرنج ددهينه رسته کانی خواره وه:

من نه خووشیم (I am sick) ئیمه نه خووشین (we are sick)
 تۆ نه خووشی (you are sick) ئیوه نه خووشین (you are sick)
 ئەو نه خووشه (he/she is sick) ئەوان نه خووشین (they are sick)

به هه لسه نگانندی زه مانه کانی رابردوو و ئیستا له گه ل رسته کانی سهره وه دهرده که وئ که له زه مانه کانی رابردوو و ئیستا دا چاوگی "بوون" سهر ف ده بوو که بنه له گه ل ناسه ده بوون به فرمانی رسته. به لām به چا و لیکردن له رسته کانی سهره وه ده بینین که هه یچ بنه یه ک به دی ناکرئ و ته نیا ناسه ده بینین که به به لگه وه لکاوه. ناسه کانی له ژیریان خه ت کیشراوه، به لām ده بی سهرنج بده یین بزۆ که له هیندییک له قه واره کان دا هه یه که به دی نایین. له و دۆخه دا ناسه کان دهوری فرمان ده گپرن له رسته دا.

له رسته کانی سهره وه نه خووش به پیتی بیدهنگی "ش" کۆتایی دههات. ئەگه وشه یه ک به پیتی دهنگدار کۆتایی بی، ئەو کاته رسته کان و به دوا ی ئەویش دا ناسه کان (یان فرمانه کان) به و چه شنه ده بن:

من وریام ئیمه وریاین

تۆ وریای ئیوه وریان
 ئەو وریایه ئەوان وریان

له قه واره ی سیه م که سی تاک ناسه له بنه رپه ت دا پیتی دهنگداری "ه" بووه، به لām کاتییک ده یه وه ی به وشه ی "وریا" وه به کئ که به پیتی دهنگداری "ا" کۆتایی دئ، پیتی بیدهنگی "ی" نیوان ئەوان جیگر ده بی تا ئەوه ی دوو پیتی دهنگدار له یه ک برکه دا نه بن.

ناسه کانی (یان فرمانه کانی) چاوگی "بوون" له زه مانی ئیستا دا به سهرنج دان به وه ی ئەو وشه یه ی پئوه ی ده لکئ به پیتی دهنگدار کۆتایی بی یان بیدهنگ، به چه شنه خواره وه کو رت ده که یینه وه:

کەس	ناسه (فرمان)		کەس	ناسه	
	بیدهنگ	دهنگدار		بیدهنگ	دهنگدار
ی.ک.ت	im	m	ی.ک.ک	in	yn
د.ک.ت	î	y	د.ک.ک	in	n
س.ک.ت	e	ye	س.ک.ک	in	n

بۆ زیاتر پروون بوونه وه ی باسی به لگه، چه ن رسته ی دیکه بۆ وینه ده هینینه وه:

دۆینئ هه یینی بوو. .... (هه یینی ← نیو دهور ← به لگه)
 هه وا سارد. .... (سارد ← ناوه لئاو دهور ← به لگه)
 من لیره م. .... (لیره ← ناوه لکار دهور ← به لگه)
 جیگای سهرنج له وشه ی "لیره" له باسی ناوه لکار دا له رسته ی "پیری لیره" پیاویکم دیت. "دهوری ئەوه لکاری هه بوو. به لām له رسته ی "من لیره م." دهوری به لگه ده بینئ.

له رسته ی یه که م دا ئەگه "لیره" لاچئ، رسته که ده بیته "پیری پیاویکم دیت." ده بینین که واتای رسته تووشی که مایه سی نه بووه، که وابوو "لیره" دهوری ئەوه لکاری هه یه. به لām ئەگه له رسته ی "من لیره م." لیره له رسته ده رباوژئ، رسته که ده بیته "من... م." ده بینین که واتای رسته که تووشی که مایه سی هاتۆ ته وه. که وابوو له و رسته یه دا وشه ی لیره به شتیکی سهره کی هه وال دیته ئەژمار که هه وال پئویستی پئی هه یه و ده رهاویشتنی له رسته، رسته تووشی که مایه سی ده کا.

کوتمان که له هه مان سهرچاوه دا بۆ باس کردن له ناوه لکار رسته ی خواره وه وه کوو وینه یه ک بۆ ناوه لکاری شوین هینراوه ته وه. واته کو تراوه که "بۆکان" دهوری ناوه لکاری هه یه!
 رزکار خه لکی بۆکانه.

به باس کردن له سهر به لگه ئیستا ده توانین دهوری بۆکان له و رسته یه دا بناسین. "خه لکی بۆکان" لیره دا کۆریکی به لگه یی به (گروه مسندی). له و کۆری نیوی به دا "خه لک" ناوک (هسته) سی کۆره که پیک دینئ و "بۆکان" زیده واژه (مضاف الیه) به بۆ خه لک.

وهكو دهزانی ئه لفوویبی کوردی له ۲۹ پیتی بیدهنگ و ۸ پیتی دهنگدار پیکهاتوووه. ئه و پیتوووسه یی ئیستا ئیمه پیتی ده نووسین، پیتی ده لئین زیتوووسی عه ره بی. واته ئیمه هیمای پیته کانمان وه کوو فارسه کان له عه ره به کان وه رگرتوووه. هیندیک کهس له سه ر پروایه ن که پیتی همزه هی عه ره به کانه و که لانی دیکه له عه ره به کانمان وه رگرتوووه. به لام ئیمه ناتوانین زۆر سووک و ئاسان ئه و بروایه قه بوول بکه یین، چونکین ئه و بروایه پشتی به پروایه کی به هیز نه رگرتوووه. ئه و بابته جیکای سه رنج و باس و لیکۆلینه وه ی زۆری هه به و ئیستا کهش ماویه تی.

له کتییی "آموزش خواندن و نوشتن زبان کُردی به صورت علمی" له نووسینی مسته فا ئیلخانی زاده، نووسراوه که:

"همزه که در کُردی به صورت ئ نوشته شده اصولاً به جز کلماتی که از عربی وارد کُردی شده اند در کلمات خالص کُردی (به استثناء دو کلمه هه و نه، که آنها هم نیز تغییر یافته «ها» و «نا» هستند و بهتر است به همان صورت تلفظ و نوشته شوند) وجود ندارد و نیز همزه همیشه در اول کلمات می آید. اصولاً آمدن همزه در اول کلمات هم بدین صورت است: در حروف صداداری که در اول بخش (برگه) می آیند همزه چون یک فونیم کمکی «یار دیده ده ر» در جلو آنها می آید مانند: ئاور- ئه ندازه- ئارد.

هه ره ها له و سه رچاوه یه ی که پیشتر باسان کرد نووسراوه:

"همزه پیتیکه، سیسته می ئه لفوویبی عه ره بی به سه ر زمانی کوردی داسه پاندوووه. وه ک فونیمیکی یاری دیده ده ره همیشه له پیش پیته ده نگداره کاند له سه ره تای وشه دا دئ وه ک ئاوه، ئه ندازه و هتد و فونیمیکی سه ره خۆ نیسه بوئه له نووسینی کوردی به ئه لفوویبی عه ره بی ناچارین ئه ویش وه ک فونیمیک قه بوول بکه یین."

وه کوو ده زانین که له کان له پیش دا سه ره ده می کوتاری (گفتاری) یان تینپه ر کردوووه و له پاشان به دانانی ئه لفوویبی زمانی خۆیان، هاتونه ته سه ره ده می نووساری (نوشتاری). به پیتی ئه و سه رچاوانه، له زمانی کوردی دا پیتی همزه له کوتاری دا نه بووه و دوا ی ئه وه ی که عه ره به کان هاتنه ئیران ئه وه ئیمه له گه ل پیتی همزه ئاشنا بووین و ده ستمان کرد به وشه ساز کردن به پیتی همزه. واته میژووی وشه کانی خواره وه ناگاته زیاتر له ۱۴۲۵ سال!

ئاکو، ئاکام، ئاسۆ، ئه وین، ئه سرین، ئه ستیره، ئاور، ئاگر، ئارام، ئه من، ئه تو، ئه و، ئیمه، ئیوه، ئه وان، ئاو، ئاوات، ئامانج، ئاژله، ئاست، ئاسپایی، ئاستهنگ، ئه سته م، ئاسک، ئالا، ئالۆز، ئاله کۆک، ئامازه، ئامراز، ئامۆزا، ئامپۆز، ئانیشک، ئاوال، ئاواله، ئاورینگ، ئاوس، ئاویتته، ئاوینه، ئاویره، ئۆخه ی، ئه رک، ئه ژنۆ، ئه سپ، ئه ستۆ، ئه ستوور، ئه ورۆ، ئه وشۆ، ئه مه گ، ئه نگوستیله، ئیجگار، ئیستا، ئیسک، ئیش، ئیواره...

ئه که هیندیک کهس پروایان وایه که پیتی همزه، پیتیکی داسه پاول له لایه ن عه ره به کانه وه سووووه، ئه وه ده بی بلین که ته واوی پیته کان، داسه پیندرای عه ره به کانن. ده بی ئیمه دوو شت له یه کتر جیا بکه یینه وه.

یه ک یان ئه وه ی که پیتوووسه که مان له عه ره به کان وه رگرتوووه و خۆمان پیته کانمان به ده نگ بووه و به لام هیمامان بو دانه ناوان و دوا ی هاتنی عه ره به کان له ژیر کاریگه ری ئه وان له گه ل زیتوووسی ئه وان ئاشنا بووین و دواتر ده نگه کانی خۆمان به پیتوووسی عه ره بی نووسی. ئه وه ی دیکه ئه وه یه که به هه له بلین چونکین پیتوووسه که مان له عه ره به کان وه رگرتوووه، ئه وه پیته کان یان هیندیک پیتمان له وان وه رگرتوووه و دواتر ده ستمان کردوووه به وشه ساز کردن به و پیتانه.

ئه که باسی میژوویی زمان وه لا بنیین و له لایه نی زمان ناسی یه وه باسی له سه ر بکه یین، به لگه زۆرن بو ئه وه ی بیسه لمینین که همزه پیتیکی کوردیه و له ئه لفوویبی زمانی کوردی سه قامگیره. بو ئه و مه به سته لیره دا به کورتی دوو به ریاس (مقوله) ی زمان ناسی له سه ری ده دوپین. واته:

فونۆتیک و فونۆلۆژی

فونۆتیک (آواشناسی): به شی فونۆتیک له سه ره ئه و مژاره ده دوئ که پیته کان چۆن ساز ده بن و سه رچاوه که یان له ئه ندامانی ئاخواتن له کوئ دایه. ئایا به لئو، به ددان، به لئو و ددان، به مه لاشوو، یان گه روو... ئه دا ده کرین. جیکای سه رنجه که ته واوی زمانه کان فونۆتیک یان هه یه. واته زۆر به ی هه ره زۆر یان هه موو که لانی دنیا ده توان بلین: پ، م، ن، س، ش، ک، گ... ته نانه ت ته گه له ئه لفوویبی ئه وانیش دا نه بی. که وا بوو ناتوانین ئیدیا بکه یین که کامه پیت هی کامه نه ته وه یه و کامه یان هی نه ته وه که ی دیکه. ته نیا شتیک که زمانه کان له یه کتر جیاواز ده کا ئه وه یه که بو ساز کردنی وشه یه ک هه ر زمانیک کامانه پیت له په نا یه کتر داده نی تا ئه وه ی ئیوتیک ساز بکه ن. بو وینه له کوردی ئیمه ده لئین "چاو"، ئه و واتیه له لای عه ره بییک ده بیته "عین" [عین]، له لای ئینگلیسی زمانیک ده بیته "eye" [ئای]. ده بینین که سی زمانی جیاواز، بو نیولینانی شتیک پیتی جیاواز له یه کتریان له په نا یه کتر داناوه. ئه که که سیکی کورد، که ئینگلیسی نه زانسی، کاتیک eye بیستی هیچی لسی تیناگا و به پینچه وان هه ش که سیکی ئینگلیسی زمان که کوردی نه زانی کاتیک "چاو" بیستی له مه به سته بیژهر تی ناگا.

فونۆلۆژی (واج شناسی): دوا ی ئه وه ی که له فونۆتیک گه له کان پیته کان یان هینا سه ر زمان، دین له سه ره ئه وه ده دوین که کامیک له وه ده نگ (فون) انه ده بنه فونیم و دوا یی ده بیته پیتیکی سه قامگیر له سیستی ئه لفوویبی ئه و زمانه. جیکای سه رنجه که فونیم هه مان پیته پیش ئه وه ی که بنوسری، به لام کاتیک نووسرا ده بیته پیت. ئه لفوویبی هه ر زمانیک له سه ر بناغه ی فونیمه کانی داده مه زریت. نه ته وه کان بو ئه وه ی ئه لفوویبی زمانی خۆیان دیاری بکه ن دین جووتۆکه (جفت واژه) یان به ئینگلیسی minimal pair له ده بینه وه. ئه و کاره بو ئه و مه به سته یه که ئه و وشانه ی له یه ک فونیم دا جیاوازن له یه کتر بناسرینه وه. شایانی باسه که زمانه کان له فونۆلۆژی دا له یه کتر جودا ده بنه وه چونکین ئه لفوویبی یه که یان ده یه وه ی له یه کتر جیاواز بی.

بۆ وینە لە زمانی کوردی دا دوو وشە "چل" و "چل"مان هەیە. دەبینین لەو دوو وشەییە دوو چەشنە "ل" بە دئ دەکرێ. لە وشە "چل" دا فۆنیمی ل لاوازه و لە وشە "چل" فۆنیمی ل قەڵەوه. تەنیا بە جیاوازی بوونی دەنگی لام لەو دوو وشەییە دا، دوو وشەیی جیاوازی و سەر بە خۆ ساز دەبن. لە زمانناسی دەلێن کە ئەو دوو وشەییە جووتۆکەیی یە کترن. هەر لە بەر ئەوە، لە ئەلفووییی کوردی دا ئیمە دەبێ دوو پیت بۆ لام لە بەر چاوی بگراین؛ یەکیان "ل" و ئەوەی دیکیە "ل". بەلام لە زمانی فارسی دا پیتی "ل" لە ئەلفوویییەکان دا نییە. لێرە دا کە جیاوازی ئەلفووییی زمانەکان دەر دەکەوێ.

لە زانستی زمانناسی دا هەر بەو چەشنە دەپۆنە پیشی تا کوو فۆنیمی تازە بپیننەوه و کاتیکی فۆنیمەکانی دیاری کران، ئەو کاتە ئەلفووییی زمانە کە دادەمەزری. لە هیندیکی لە سەر چاوهکان دا دەلێن کە بۆ پیتی هەمزە لە زمانی کوردی دا جووتۆکە نییە! بۆ ولام سەرنجتان بۆ وینەکانی خوارەوه رادەکیشین کە جووتۆکەکان دیاری کران:

۱- ئەو، خەو، شەو، کەو

۲- ئاکۆ، ساکۆ

۳- ئاور، گاور (مسیحی، زرتشتی)

۴- ئاو، باو، تاو، چاو، خاو، داو، پاو، ساو، لاو، ناو

و هەکوو دەبینین ئەو وشانە کوردین، لە لایەکی دیکیە دەبینین کە جووتۆکە بۆ فۆنیمی هەمزە هەیە. کەوابوو بۆ ئەوەی فۆنیمی هەمزە لە فۆنیمەکانی دیکیە جیاوازی بێ، دەبێ لە ئەلفووییی زمانی کوردی دا پیتی بۆ تەرخان کردی.

بە سپاسهوه:

ئارام بایەزیدی

رێگای پێوهندی بە ئیمەیل:

aram.bayazidi@gmail.com

تکایە ئیمە لە بیروورای خۆتان سەبارەت بەو مەقالەییە ئاگادار کەنەوه.